HEVESI SÁNDOR

CSÁSZÁR ÉS KOMÉDIÁS

DRÁMA NÉGY FELVONÁSBAN

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1919

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu

SZEMÉLYEK

DIOCLETIAN, CSÁSZÁR
VALERIA, LEÁNYA
GALERIUS, CAESAR
CLAUDIUS EUSTHENIUS, UDVARI FŐTITKÁR
AEMILIUS VICTOR, FŐKAMARÁS
ALEXANDER LISIMACHUS, UDVARI ORVOS
CRISPUS, RABSZOLGA
POLLIO, SZÁZADOS
GENESIUS, SZÍNÉSZ
HELÉNA, SZÍNÉSZNŐ
LIVIA, SABINA, SZÍNÉSZNŐK
THEODOR, SZÍNÉSZ
1., 2., 3., 4., 5. SZÍNÉSZ
1., 2. KAMARÁS
VALERIA DAJKÁJA
CEREMÓNIAMESTER
TESTŐRTISZT
TESTŐR
SZOLGA
POROSZLÓ
MIKION, INAS

Történik Nikomédiában, a Krisztus után való 4. évszázad elején, az I., III. és IV. felvonás a császári palotában, a II. Genesius lakásán, az egész egy hónap alatt, a két utolsó felvonás egy napon.

ELSŐ FELVONÁS.

Terem a császári palotában. Középen két oszloppal határolt nyílás, azon túl nagy ajtó. Jobbra és balra szintén ajtó. Balra trónszék a császár részére, mellette karszék a Caesarnak, mind a kettő emelvényen. Kisebb székek a fal hosszában.

Aemilius Victor főkamarás a szín baloldalán áll, várakozva, gondolatokba mélyedve, összefont karokkal. Középről jön Claudius Eusthenius, udvari főtitkár, izgatottan, szelesen. Egy rabszolga nagy, összecsavart pergament hoz utána. Át akar menni a színen, amikor észreveszi a főkamarást; int a rabszolgának, hogy álljon meg, ő maga egyszerre egyetlen, nagy, előzékeny és szolgálatkész mosollyá változik, mialatt előrejön.

EUSTHENIUS. Clarissime, hogy szolgált az éjszakai nyugodalom?

AEMILIUS VICTOR. Köszönöm a kérdést, perfectissime, én mindig jól alszom!

EUSTHENIUS. *(Lázasan érdeklődve.)* Ne mondja! Bizonyosan valami új, afrikai találmányt vesz igénybe lefekvés előtt. Nekem is ajánlottak tegnap, egy görög orvos boltjában, valami egyiptomi altató-üvegcsét. Szagolni kell, amíg ötvenet olvasunk s aztán úgy alszunk tőle, hogy csuda...

AEMILIUS VICTOR. Nem használok ördöngős szereket.

EUSTHENIUS. Képzelje, én három éjszaka nem aludtam. *(Int a rabszolgának, aki előre jön.)* Legújabb alkotásom; ő szent Felségének, Diocletian császárnak hirdetménye, amelyet három nap mulva kifüggesztünk egész Nikomédiában... Higyje el, Clarissime, hogy kár értem. *(Közelebb megy hozzá; súgva.)* Ő Szent Felsége a legkitűnőbb államférfi, a legvitézebb hadvező, de nincs érzéke a szépirodalom iránt... *(Fennszóval kezdi olvasni.)* Polgárok! Mint már vettétek hírét, Galerius caesar, akit magunk mellé emeltünk a trónra, hogy mint majdani örökösünk, együtt hordozza velünk a birodalom gondját: hőnszeretett székvárosunk falai között mulat *(Más hangon.)* Veszi észre a finom különbséget? Nikomédiát székvárosnak nevezem, - mert Róma csak főváros immár - a mi uszályunk - a mi árnyékunk - a mi írigyünk. Tehát: székvárosunk falai között mulat. Hogy kiváló személyét még szorosabb és szívesebb kapcsokkal fűzzük hozzánk, a nagy Istenek sugallatával és akaratával egyezőn elhatároztuk, hogy forrón szeretett leányunkat, Valeria császári hercegnőt, öreg trónunk ifjú bimbaját - (mit szól ehhez a képhez: öreg trónunk ifjú bimbaját) - nőül adjuk a caesarhoz. E menyegző alkalmából és a ti örömetekre színielőadásokat és versenyjátékokat is rendezünk. Azonfelül sorsjegyeket is fogunk szóratni s a nyerőjátékok folyamán gyöngyök, festmények, drágakövek fognak kisorsolásra kerülni, nemkülönben egy dalmáciai nyaraló a legszebb kilátással.

AEMILIUS VICTOR. Ez a fordulat igazán meglepő!

CLAUDIUS EUSTHENIUS. Most jön a java, - ez cicerói! De nem is aludtam három éjszaka! *(Olvas.)* Polgárok, örvendezzetek! Járjátok szorgalmasan és buzgón a templomokat, adjatok hálát a halhatatlan égieknek s a legszegényebb és a legszerényebb is mutasson be illő áldozatot a derék és dicső Isteneknek, legfőképen Jupiternek és Aszklepiosznak, kik a birodalom igazi megtartói. Imádjátok híven a régi, római, egyszóval a hazai Isteneket és gyűlöljétek szívből a betolakodott, hazátlan és bitang isteneket, a keletről ideszakadt szélhámosokat és méregkeverőket, akik igazi megrontóink és ellenségeink!...

AEMILIUS VICTOR. *(Idegenkedve.)* Úgy hallom, hogy ön egyáltalában nem hisz a hazai Istenekben?!...

EUSTHENIUS. *(Ijedten.)* Halkabban! Ez nem hit kérdése, Clarissime, hanem stílus kérdése. Én Alexandriában végeztem az egyetemet... Az ember, ugyebár, vagy tud vagy hisz?... Mi tudjuk, amit tudunk, de az alsó néposztálynak szükséglete a vallás, a felsőbb osztályoknak pedig divatja! Szeretett hitvesem, Paula, Isist és Osirist hiszi és Serapisnak áldoz... Az egyik sógornőm a mult héten zsidó lett és Jehovára esküszik. A legöregebb néném, ha a jelek nem csalnak, keresztény, - bár mielőttünk is erősen titkolja... De egy idő óta utálja a drága ékszereket és a szép ruhákat, fölszedi az utcáról a rongyos gyermekeket és pénzzel tömi a koldusokat... Ez valamennyi között a legdrágább vallás... De legbolondabb az anyósom, aki Mithras hitét vallja... Tudja, mit imádnak azok? Egy fekete követ! Szégyen, gyalázat, milyen jó dolguk van egy mai római családban a jött-ment isteneknek. Tegnap egyszerre én magam is azon vettem észre magamat, hogy egy tizenkétfontos ludat és egy tízfontos fehér cipót áldoztam Osirisnak.

AEMILIUS VICTOR. *(Mosolyogva.)* Mint bölcs, - mint tudós, - mint hitetlen?

EUSTHENIUS. Clarissime, én ez idő szerint udvari főtitkár vagyok és a napi közlöny kiadója s mint ön legjobban tudja, most üresedett meg a császári kristályedények és ruhacsattok felügyelői s a császári biborgyárak igazgatói állása... Szeretett hitvesem, Paula, akinek hivatali ambiciói vannak, fogadott velem, hogy csakis én nyerhetem el az állást, *ha* áldozok Osirisnak egy kövér ludat, - egy nagyon kövér ludat... Azt hiszem, tegnap este a papok kitűnően vacsoráltak. Nyíltan szólva, Clarissime, sokkal erősebben hiszek az ön közbenjárásában, mint Osiris képességeiben.

AEMILIUS VICTOR. Reám számíthat *(A pergamenre mutat.)* De nem értem ezt a szokatlan, tüntető lelkesedést a hazai vallás iránt!

EUSTHENIUS. Ez a legeslegújabb széljárás az udvarnál...

AEMILIUS VICTOR. Megint üldözni akarjuk a keresztényeket! De hiszen Diocletian császár ő szent Felsége ismételten kijelentette - saját fülem hallatára - hogy nem tűri a vérengzést s a keresztényeket nem szabad vallásukért halállal sújtani. És ez így is van rendjén.

EUSTHENIUS. Eddig így is volt. Nem üldöztük rendszeresen a keresztényeket. De Galerius, a caesar ő fensége bejárta a kisázsiai táborokat és szemlét tartott a légiók fölött... Pollio, az unokabátyám, segédtisztje volt a caesarnak s tőle tudom, hogy odakünn rettentő dolgok történtek... A caesar feltörette a tisztek, altisztek, sőt közemberek ládáit, - a titkos iratokat elkobozták - s az engedetlen katonákat úgy lődözték le, mint a nyulakat. *(Kürtszó és dobpergés.)* Mióta a caesar itt lakik a palotában, csupa katonai lárma az udvar... Bomlik a hadsereg - és köztünk maradt szó legyen, bomlik az udvar - de most rövidesen rátérünk a titkos keresztényekre.

AEMILIUS VICTOR. Vannak titkos keresztények?

EUSTHENIUS. Sokkal többen, mint ön gondolja... *(Megint kürtölnek.)* No tudja, ez az örökös kürtszó!... Ma már nem csak a betegek és koldusok keresztények. A legelőkelőbb római családokban is vannak már, akik a zsidó ácsmester fiát imádják... De hát lehet ezen csodálkozni? Lehet egyáltalán bármin is csodálkozni?... Én a híres Scipiók családjából származom, ősrómai vagyok és könyökkel és könyörgéssel, tíz esztendő alatt annyira vittem, hogy talán - esetleg - az ön jóakaratával, a császári kristályedények és ruhacsattok felügyelője és a biborgyárak igazgatója leszek. S ezzel szemben ki a császár és mi a császár? Egy dalmát rabszolga fia! És ki a caesar és mi a caesar? Egy volt dáciai ökörhajcsár. Már megint kürtölnek! S ezek uralkodnak rajtunk, ősrómaiakon!

AEMILIUS VICTOR. Ők a vitézek, a hősök, a katonák, a világbirodalom védői!

EUSTHENIUS. A római világbirodalom elnyelte a római nemzetet. Az isteneink perzsák vagy palesztinaiak, a katonáink barbárok, a filozófusaink görögök, a szélhámosaink egyiptomiak, a kalmáraink zsidók... Higyje el, mihelyt meglesz a tíz millió szeszterciusom, birtokot vásárlok Róma mellett és elvonulok a világtól. És aztán már nem a császárok hirdetményeit fogom írni, hanem a császárok történetét egy csudaszép villában, amelynek a tervét már meg is rajzoltam és le fogok leplezni mindent... *(A jobboldali ajtó felpattan és beront rajta egy testőrtiszt, zavartan áll meg, amikor a két urat megpillantja.)*

TESTŐRTISZT. Bocsánat - de - engedelmet Clarissime és Perfectissime -

EUSTHENIUS. Mi az? Már szinte reszketek a folytonos kürtöléstől.

TESTŐRTISZT. A külső udvaron oly nagy a zavar, a felfordulás... Csak ezen az ajtón juthatok ki a palotából észrevétlenül... *(Kissé bizonytalanul néz körül.)*

AEMILIUS VICTOR. *(Szigorúan.)* Ön észrevétlenül akar kijutni a palotából?

TESTŐRTISZT. *(Némi zavarral.)* Nem én, - de ki kell kísérnem egy hölgyet... *(Kis szünet.)*

AEMILIUS VICTOR. *(Megdöbbenve.)* Ki az a hölgy? És kinél volt?

TESTŐRTISZT. Nem mondhatok semmit. Nem tudok semmit. *(Elszántan hazudva.)* Parancsom van.

AEMILIUS VICTOR. Kísérje ki... *(Testőrtiszt visszamegy a jobboldali ajtóhoz és egy sűrűn lefátyolozott hölgyet vezet be, átmegy vele a termen keresztül a baloldali ajtóhoz, ahol mind a ketten eltűnnek.)* Mit szól ehhez a botrányhoz? És a palotában?

EUSTHENIUS. Ezek a testőrtisztek sokat mernek... Szerencsés fickó! Tudja, ki volt ez a nő? A város legszebb asszonya... Ráismertem a járásáról. Nem lehet más. Heléna, a színésznő...

AEMILIUS VICTOR. *(Megbotránkozva.)* Férjes asszony?

EUSTHENIUS. Nem. Szeretője Genesiusnak, a híres színésznek. De ugy látszik, hogy nemcsak a szinészeket kedveli... *(Kürt.)* Meg kell tudnom, mit jelent ez a makacs kürtölés. *(Indul, de e pillanatban berohan jobbról egy harminc-harmincöt évesnek látszó rabszolga, lihegve, lázasan. Megáll és mélyen meghajol a főkamarás előtt.)*

RABSZOLGA. *(Magánkívül.)* Clarissime!

AEMILIUS VICTOR. Mi baj, Crispus? Mi történt?

CRISPUS. Clarissime, Pollio százados -

EUSTHENIUS. Az unokabátyám! Csak nem esett baja?

CRISPUS. Kardját elvették, őt magát láncra verték!

EUSTHENIUS. Ki merészelt?

AEMILIUS VICTOR. Mit vétett?

CRISPUS. Uram, a nobilissimusnak, a Caesarnak minden délelőtt külön díszőrséget állítanak a palotában. A nobilissimus, aki vallás dolgában tréfát nem ösmer, kiadta kemény parancsban, hogy a díszőrség minden egyes tisztje és katonája, felvonulás előtt ünnepi áldozatot mutasson be Mars hadistennek, mint aki a Caesart különös pártfogásában részesíti. Ma reggel Pollio százados vezette föl az őrséget és -

EUSTHENIUS. *(Rémülten.)* Megtagadta az áldozást? A Scipiók unokája -

CRISPUS. Meg! Kijelentette, hogy nem áldoz bálványoknak. A közemberek ezt hallották, mire többen kiállottak a sorból és azt mondták, hogy ők is Krisztus hívei.

EUSTHENIUS. *(Egészen elcsüggedve.)* Ez csak a Caesar malmára hajtja a vizet, - úgyis mondhatnám, hogy a keresztvizet - *(Künn megszólal a gong, három gongütés után kitárul a középajtó, testőrök jönnek be és fölállanak.)*

CEREMÓNIAMESTER. Clarissime és Perfectissime! Maradjanak e teremben Ő Szent Felsége a császár és Ő Fensége a Caesar fontos ügyben kihallgatást rendeltek... *(Kiszól.)* A kamarás urakat is kérem... *(Három kamarás belép a középajtón, utána még három s felállanak jobbra.)*

ELSŐ KAMARÁS. *(Súgva.)* Mindig szorongás fog el, ha berendelnek bennünket.

MÁSODIK KAMARÁS. Nem kell félni! *(Összesúgnak.)*

CEREMÓNIAMESTER. *(A testőrhöz.)* Hozzátok fel Pollio századost, láncok nélkül.

EUSTHENIUS. Mit jelent e szokatlan kihallgatás?

CEREMÓNIAMESTER. Nincs jogunk ahhoz a kérdéshez, hogy mit jelent és nincs jogunk ahhoz a megállapításhoz, hogy szokatlan.

EUSTHENIUS. Kérem, én egy szót sem szóltam. *(Testőr jön Pollioval, akit más katonák is követnek. Kamarások között nagy súgás-búgás támad.)*

CEREMÓNIAMESTER. A legnagyobb nyugalmat és legteljesebb csöndet kérem. Ő Szent Felségének legkegyelmesebb lépteit hallom. *(Az előbbieknél jóval hatalmasabb gongütés, mint egy óriási réztányér hangja. Mindenki megmerevül.)*

Diocletian császár és Galerius caesar jönnek kíséretükkel, középről. Az egész udvar keletiesen mély és áhitatos meghajlással, szinte megrendülve üdvözli a császárt. Diocletian arannyal hímzett, keleti selyemruhát hord, biborcipői tele vannak tüzdelve drágakövekkel. Miután elhelyezkedett a trónszéken és Galerius, akinek diadém van a fején, szintén leült: a ceremóniamester egy jelére az egész udvar kiegyenesedik. Néma csönd.

DIOCLETIAN. Pollio, jer közelebb!

POLLIO. *(Közelebb jön és meghajol.)*

DIOCLETIAN. Ki vagyok én?

POLLIO. Legkegyelmesebb uram és vitéz kapitányom, Ő Felsége a császár. *(Moraj.)*

GALERIUS. Fickó! Nem tudod, ki előtt állasz? Ő Szent Felsége, a császár - Jupiter főpapja előtt!

DIOCLETIAN. *(Egy tekintettel leinti Galeriust.)* Pollio! Mivel tartozol te nekem?!

POLLIO. Egy élettel és egy halállal. Küldj vissza Galliába vagy Dáciába és én fizetek!

GALERIUS. Hazudik! Nem harcolna! Odakünn a légióknál az ilyen szőrű fickók szemem közé vágták, hogy nem fognak fegyvert, nem ontanak vért, nem ölnek embert, mivelhogy minden ember testvérük. Egy hóbortos könyvet is találtam náluk, amely égi koszorút igér azoknak, akik elhajítják a fegyvert.

POLLIO. Én állom, amit mondtam. Esküszöm az élő Istenre!

DIOCLETIAN. És ki a te élő Istened?

POLLIO. Az én uram, a Jézus Krisztus. *(Nagy nyugtalanság támad a teremben.)*

DIOCLETIAN. Urad?! Két úrnak szolgálsz? Akkor az egyiket megcsalod!

POLLIO. Nem! Tiéd a karom és a kardom, Krisztusé a szívem és a lelkem!

DIOCLETIAN. Így hát karodat nem szívből emeled, kardodat nem lélekből forgatod, hanem csak vezényszóra?! Akkor te nem az én katonám vagy, hanem azé a lázadó idegen démoné, aki besoroz titeket az ő ellenséges hadseregébe! Akárki az a Jézus Krisztus, nekem ellenségem és minden katonámnak szent kötelessége, hogy küzdjön ellene!

POLLIO. Jézus Krisztus csak a lelkeket sorozza, Isten országának seregébe. A mennyekből nézi a romlandó világot és szemének horgával halássza a lelkeket... Én befogtam a szememet, hogy ne lássam arcának fényességét, befogtam fülemet, hogy ne halljam szavának zengését. De akkor puha kezével, melyen úgy piroslott a sebe, mint egy rózsa, megérintette a vállamat és én becsukott szemekkel láttam, bedugott fülekkel hallottam. Így szólt. Pollio, én szeretlek téged, tudom, hogy te is szeretsz engem. Miért nem jössz hozzám... *(Extázissal.)* Én hát mentem! *(Csend.)*

GALERIUS. Nem szégyelled magadat! Katona létedre látomásaid vannak, mint a beteg vénasszonyoknak? Ez az a keresztény maszlag, amit a mérgezett könyvekből szívtok, a tiltott munkákból, a lázító és fölforgató iratokból, amiket kocsiszámra vetettünk tűzre a táborokban. Hogy is hívják csak azt az istentelen könyvet, amely tapod minden törvényt, tagad minden tekintélyt, halomra dönt minden hagyományt?

POLLIO. Csak Isten szab törvényt, csak Isten ád tekintélyt, csak Isten tesz hagyományt.

GALERIUS. Hallgass! *(Kis szünet.)* Szóljon már valaki - mi is a neve annak a könyvnek? *(Szünet.)*

AEMILIUS VICTOR. *(Habozva.)* Evangélium! *(Diocletian észrevétlenül, élesen ránéz.)*

POLLIO. Az az egy igaz Isten üzenete - amit tulajdon szent Fia hozott nekünk. Ha máglyán égeted is el minden levelét, a fája tovább zöldel.

GALERIUS. Majd kivágatjuk!

POLLIO. Emberi erővel, amit Isten ültetett?

DIOCLETIAN. Pollio! Én, a te urad és császárod azt kívánom tőled, hogy kiengesztelésül még ma áldozzál Mars hadistennek!

POLLIO. Nem! *(A teremben mindenki megdöbben.)*

GALERIUS. Hálátlan kutya!

DIOCLETIAN. *(Erőt vesz magán.)* Római katona és polgár vagy!

POLLIO. *(Két tenyerét a mellére nyomja, nyugodtan fölnéz, nagy áhitattal és bensőséggel mondja.)* Keresztény vagyok! *(Az egész terem felzug.)*

DIOCLETIAN. *(Szünet után.)* Azt nem kérdeztem, fiam... Nem is fontos. Mi csakis a fegyelemmel és a törvénnyel gondolunk... A birodalom épségével és érdekével... Semmi közünk ahhoz, hogy valaki mellesleg keresztény... Erről nem veszünk tudomást...

POLLIO. De kínpadra feszítik őket a hitükért és csakis a hitükért!

DIOCLETIAN. Az a fiatal testőrtiszt, akit nemrégiben kifejezett szándékunk és akaratunk ellen kínpadra vontak és kivégeztek - *(Hirtelen ötlettel.)* Mi is volt a neve, Aemilius Victor? Te bizonyosan tudod!

AEMILIUS VICTOR. Sebestyén!

POLLIO. Nyilakkal átverték, korbáccsal ütötték s kihült fiatal testét piszkos csatornába vetették, hogy a keresztények meg ne találhassák, ne is tisztelhessék! *(Elfullad.)*

DIOCLETIAN. Alexander, te tanult ember vagy, orvos és Jehova hitét vallod. Mi rómaiak talán részrehajlók vagyunk. Mi a te véleményed?

ALEXANDER. Ha tüzetesen megvizsgálhatnám a századost, kóros elváltozást állapíthatnék meg rajta. Én a keresztények eredetét jobban tudom, lelküket jobban ismerem, mint ezek a pogányokból vedlett, ujdonsült Krisztus-hivők. Mind a túlfeszített képzelet és túltengő érzés jóhiszemű, de beteg áldozatai. Nagy elődöm, Galenus, már több mint száz esztendővel ezelőtt, a hasonló tüneteket hysteria névvel jelölte, - az igaz, hogy csakis az asszonyoknál. De számba véve azt a fontos körülményt, hogy a férfiak is mind, kivétel nélkül asszonyoktól születnek: a hysteria a férfiak között is nagyon terjed, s mint a kereszténység példája is mutatja: járvány-szerűen.

GALERIUS. Gonoszok ezek s nem bolondok! *(Polliora förmedve.)* Tudjátok, mik vagytok ti? Egy nyughatatlan zsidó szekta, mely először elszakadt apáinak istenétől, pedig Jehovát lehet becsülni és tisztelni, mert bátor és vitéz Isten volt, aki nem felejtett el semmit és nem bocsájtott meg semmit. És én Jehova szobrának szívesen adok egy fülkét a palotámban. De ti egy hitehagyott zsidó szekta vagytok, támadjátok a hazai isteneket, új törvényeket hoztok a saját, lázadó fejetek után és titkos gyülekezetekben izgattok a Szent Felség ellen! Ezek főbenjáró dolgok!

POLLIO. Itt a fejem! Tégy vele, amit akarsz.

DIOCLETIAN. Nem kell nekünk a te bolond fejed! Holnap visszamégy Galliába! *(Általános, nagy meglepetés.)* Római polgárnak születtél és nem kereszténynek. Hivatásodra nézve katona vagy és nem keresztény... Majd egy esztendő mulva megint elénk idézünk... Sebestyén századosnak is időt kellett volna hagyni a meggondolkozásra... De a hivatalnokok csekélyeszűek és a szolgák túlbuzgók... *(Int. Pollio a katonákkal el. A császár egy másik jeladására a többiek is elvonulnak úgy, hogy csak Diocletian legszűkebb környezete marad vissza.)* Aemilius Victor! Új templomkutatást rendelünk, de nem a multkori mintára... Nem lehet szakértők nélkül dolgozni... Legutóbb az evangéliumi könyvek helyett a keresztény püspökök összevásárolt vagy összerabolt eretnekiratokat szolgáltattak át nekünk s a keresztények markukba nevettek, mert mi megtettük nekik azt a derék szolgálatot, hogy máglyára vetettük az egyháztagadó könyveket.

GALERIUS. Hallottad! Hiába hullanak a levelek, a fatörzset kell kivágatni és tűzre hányni!

DIOCLETIAN. Nem! Nem! Jupiter őrízz! A halál véres harmatja termékenyebb, mint az élet meleg nedve. Az élő embertől csak új élők származnak, de a megölt kereszténytől - új mártirok születnek... Az embert nem kell bántani - nem szabad bántani... A keresztény vakhitet, a keresztény babonát, a keresztény bujkálást, a keresztény lázadást kell megfojtani - és meg lehet fojtani, de csakis okossággal!... Birodalomszerte ösmert nagy tudósunkkal, Porphyrios-szal hatalmas könyvet irattam a keresztények ellen... Minden főiskolán tanítani fogjuk... Terjesztjük az egész birodalomban... Népszerű iratokat ingyen fogunk szétosztatni a piacokon és a táborokban. Akik a betüt nem ismerik, azokat csoportokba kell gyűjteni s úgy olvasni fel nekik. Vándorszónokok járják be a városokat és a falvakat, mint a régi hitnek új apostolai. Annyi fizetést kapjanak, mint a legjobb főiskolai tanárok... S azután itt van a színház, amelynek hatalmától a keresztények nagyon félnek... Ördög templomának, Venus és Bacchus tanyájának, kicsapongás gimnáziumának nevezik, amiben van egy kevés igazság... A színház hatásosabb minden szószéknél, de térjen vissza a régi Istenekhez s térítsen vissza mindenkit a régi oltárokhoz. Eddig nem sok ügyet vetettünk a színházra, de gondunkat ezután arra is kiterjesztjük. Igaz, Valeria császári hercegnő, menyegzői ajándékul kérte tőlem, hogy a színház társulata eljátszhassa a palotában a »Kitagadott fiú« című színjátékot. Intézkedtél már, Aemilius Victor?

AEMILIUS VICTOR. Genesiust, a társulat vezetőjét és első színészét mára iderendeltem, hogy Szent Felséged parancsát közöljem vele.

DIOCLETIAN. A hercegnő, aki szeret és pártol minden művészetet, úgy véli, hogy Rómában vagy Milánóban senki sincs, aki Genesiust megközelítené.

ALEXANDER. Róma csak mimusokat és táncosokat nevel... Genesius színész. Egy új Roscius.

EUSTHENIUS. Engedelmet, Szent Felség, de Genesius jóval különb, mint Roscius. Mi tudjuk, mi volt Roscius. Az, amit Lukianos már több mint száz évvel ezelőtt régi iskolának bélyegezett... Az ilyen színész ma is falában mozog és ütemre szaval. Az érzelmet fuvolázza, az indulatot hörgi, a szenvedélyt trombitálja, hosszadalmas szüneteket tart, torz arcjátékkal színezve, a szót kimondás előtt fölszippantja az orrába s azon bocsátja keresztül. Azt hiszi, hogy erőteljes, amikor csak kiabál, mert a matrózok és a markotányosnők, a pékinasok és a kikiáltók megtapsolják, valahányszor emeli a hangot s a közönségre sandítva, peckes léptekkel vonul ki a színpadról. Genesius nem ilyen! Ember és nem komédiás!

GALERIUS. Szívesebben látnék egy jó gladiátort, aki ügyes, bátor, erős, az életével játszik, szembeszáll a veszedelemmel. A legjobb színész sem tud semmit, csak majmol mindent. Nem erős, nem ügyes, nem bátor, csak hazudja, hogy az. Szennyes mesterség! Én egyszer - százados koromban - korbáccsal kergettem le a színpadról egy ilyen bitangot, aki festett ajkkal és szemöldökkel, vörös parókával és meztelen combokkal a szépséges Danaet játszotta!

EUSTHENIUS. Szent Felség, Genesius más. Nemrég egy új darabban egy asszonygyilkost játszott s a lelkifurdalás nagy jelenetében oly megrázóan, hogy a nézőtéren egy ember felüvöltött s az egész közönség előtt bevallotta, hogy megfojtotta a feleségét!

DIOCLETIAN. *(Érdeklődve.)* Micsoda?! Így tudja kivallatni az embereket?! Ez nagyon érdekes!

EUSTHENIUS. Amikor a vak Oedipust játssza, öreg emberek, vén, kiszolgált harcosok, hangosan sírnak, mint a gyermekek!

DIOCLETIAN. Aemilius Victor, ha Genesius megérkezik, jelentsétek nekem. Én magam beszélek vele. *(Nagy meglepetés.)* Látnom kell azt az embert, akinek oly nagy hatalma van a szíveken. *(A császár a többiekkel együtt eltávozik, csakis Crispus marad a teremben. Hosszan és jelentősen néz a császár után. Pár pillanat után visszajön Aemilius Victor, a középső ajtón.)*

AEMILIUS VICTOR. *(Miután körülnézett.)* Láttad, hogy lemerült belém a pillantása. Reszkettem belül.

CRISPUS. *(Lassan.)* Pollio nem félt.

AEMILIUS VICTOR. De ha Pollio ma reggel, nem szívből, csak színből, áldozott volna Mars hadistennek, a császár Ő Szent Felsége most nem törné fejét újabb fortélyokon! Mi haszna az ilyen hősiességnek? Még szilajabbul üldözik a többit. Nincs igazam, Crispus?

CRISPUS. Az együgyű szív megtalálja az útat, az okos elme eltéved, uram. És aki fényes nappal mindig hazugságba öltözik, éjszakára sem tudja levetkezni... Odaragad a lelkéhez, mint a festék a bőrhöz.

AEMILIUS VICTOR. Igazán? Azt hiszed?!

CRISPUS. A festék kimarja a bőrt, a hazugság a lelket. *(Testőr belép.)*

TESTŐR. Clarissime, Genesius van itt...

AEMILIUS VICTOR. Jöjjön be! *(Testőr kimegy és bebocsátja Genesiust.)*

GENESIUS. *(Bejön és mélyen meghajol.)* Clarissime...

AEMILIUS VICTOR. Üdvözöllek, uram...

GENESIUS. Eljöttem, parancsaidat átvenni...

AEMILIUS VICTOR. Uram, a parancsokat Ő Szent Felsége személyesen fogja neked átadni, négyszemközt.

GENESIUS. *(Álmélkodva.)* A császár?!

AEMILIUS VICTOR. Mondanom sem kell, hogy az ilyen legszorosabb, szinte titkos kihallgatás ép oly ritka, mint szokatlan, mindenesetre olyan rendkívüli kitüntetés, amelyért mindenki irígyel s amelyhez, uram, fogadd legőszintébb szerencsekívánataimat...

GENESIUS. *(Boldogan.)* Hálásan köszönöm, Clarissime...

AEMILIUS VICTOR. Tüstént jelentem Ő Szent Felségének - *(A középajtó kinyílik s megjelenik Valeria dajkája, egy hatalmas termetű keleti asszony, ragyogó pompával öltözve.)*

DAJKA. A császári hercegnő ő fensége beszélni óhajt Genesius-szal, a színésszel, a kihallgatás előtt.

AEMILIUS VICTOR. Milyen kitüntetés!...

DAJKA. A császári hercegnő ő fensége azonnal itt lesz és négyszemközt óhajt beszélni Genesius-szal, a színésszel...

AEMILIUS VICTOR. Akkor hát mi elmehetünk, nagyságos dajka... *(Ki akarja tessékelni a baloldali ajtón.)*

DAJKA. A császári hercegnő ő fensége úgy beszél négyszemközt, hogy én is jelen vagyok...

AEMILIUS VICTOR. A császári hercegnő ő fensége parancsol és mi engedelmeskedünk. *(Kissé feszélyezve el balra. A Dajka csak most méri végig Genesiust és félig-meddig meg van elégedve. Azután méltóságteljesen hátramegy, előrehoz egy széket, valamivel hátrább elhelyez egy másikat. Miután ezt elvégezte, az ajtó felé indul. A középajtó kinyílik s belép rajta Valeria, császári hercegnő. Genesius mélyen meghajol s meghajolva áll, míg a hercegnő le nem ült. Miután a hercegnő helyet foglalt, a Dajka is leül.)*

VALERIA. Dajka, adj széket Genesiusnak.

DAJKA. *(Nagyon meg van lepetve, de azért fölkel és széket ád Genesiusnak.)*

GENESIUS. Fenséges hercegnő!...

VALERIA. Ülj le!

GENESIUS. Köszönöm nagy kegyességedet.

VALERIA. Nagyobb adósod vagyok én tenéked, Genesius... Ne csudálkozzál!... Neked köszönhetem első, igazi könnyeimet az életben... Te tanítottál meg igazán sírni, abban a jelenetben, amikor mint kitagadott fiú, viszontláttad az édesanyádat s hamuszínű arccal borultál elébe a puszta földre... Akkor tanultam meg azt, amire az élet sohasem tanított, hogy mi az emberi nyomor és fájdalom.

GENESIUS. Túlbecsülöd csekély tehetségemet... Fenség. Az a jelenet csak azért olyan hatásos, mert nem teszek festéket az arcomra, a saját ráncaimmal játszom, a saját ifjuságomat szenvedem át újra...

VALERIA. Te önmagadat játszod a színpadon?

GENESIUS. *(Szerényen.)* Önmagamat keresem, Fenség.

VALERIA. Ez meglepő. Sohasem hittem volna... Te magad volnál a kitagadott fiú? De hogyan?

GENESIUS. Közönséges, mindennapi történet. Csak untatna, Fenség!

VALERIA. Nagyon érdekel. Mondd el, ha nem fáraszt és - hogyha nem röstelled.

GENESIUS. Pár szóval elmondható, mint a legtöbb emberi élet. Édes anyám, aki görög asszony volt, apám halála után átpártolt a keresztényekhez s engem is úgy akart nevelni... De én emlékeztem apám oktatására, szívből gyűlöltem a keresztényeket, suhanc pajtásaimmal együtt ujjal mutogattunk a keresztény fiúkra, ha iskolába mentünk s azzal csúfoltuk őket, hogy szamárfejet imádnak.

VALERIA. Milyen szörnyű ráfogás... A keresztények nem bálványimádók.

GENESIUS. Szegény anyám ezt az igazságot bottal akarta belém magyarázni s azzal is fenyegetett, hogy keresztény papot farag belőlem. Én úntam és utáltam a vallási leckéket és prédikációkat s tizenötéves koromban egy csapat vándorszínésszel megszöktem a szülői házból.

VALERIA. Szegény anyád, mennyit sírhatott utánad.

GENESIUS. Nem gondoltam én azzal. Évek mulva, mikor a mesterségemben már kitüntem, csengő névvel és csengő arannyal beállítottam a régi házba, csak azért, hogy hivalkodhassak, büszkélkedhessek az anyám előtt. Már nem találtam életben. Idegenek lakták a házat, akik elvezettek a sírjához... És én haragudtam az anyámra, szinte gyűlöltem, hogy nem várta be, amíg újra megjövök s megfosztott az elégtételemtől. De mikor lecsillapodtam, világosság gyúlt bennem, s csak azt éreztem, hogy az anyám mennyire szeretett, amíg élt, hogy én mennyire szeretem most, amikor már meghalt, és hogy... soha ki nem beszéltem vele magamat... A néma sírhoz fohászkodtam; vártam, hogy egy pillanatra föltámadjon, hogy legalább két szót szólhassak hozzá, csak ezt: anyám, szeretlek!... De nem mozdult meg a hant és én attól a pillanattól fogva kitagadott fiúnak tudtam magamat.

VALERIA. Igen... igen... most már értem...: Te tudod, mi az egy anyát veszíteni... Én is tudom... Én is veszítettem egy anyát - -

GENESIUS. Fenséges hercegnő - -

VALERIA. Csak egyszer szólhatnék hozzá: anyám szeretlek...

GENESIUS. Meghalt?!

VALERIA. A mi számunkra meghalt... Magányosan él, - messze innen... Búskomor... nem akar embert látni... Nem bocsát magához senkit... Én arcára is alig emlékszem... Olyan kicsiny voltam... Azóta szeretem és siratom, amióta téged láttalak a kitagadott fiúban... Te a magad nagy fájdalmával szerzel a többi embernek gyönyörűséget... Ez szép, fölemelő, nagyszerű! Ezért csodálnak és tisztelnek az emberek. Megnemesíted őket, amikor azt hiszik, hogy csak mulatnak. Fogékonnyá teszed őket a mások fájdalma iránt, amikor azt hiszik, hogy csak játszol nekik. Hallottam, hogy valaki egyszer négy napi járóföldet gyalogolt, csak azért, hogy téged láthasson -

GENESIUS. Meghalni, Fenség.

VALERIA. Mit mondasz?

GENESIUS. Meghalni, Fenség. Az emberek szemében látványosság vagyok, megtekinteni való csuda, cifra állat. Sokféleképen tudok meghalni, - ez a különlegességem és ezért vagyok

divatban. Egyszer az isteni csőcselék újra kívánta élvezni a haldoklásomat. Felüvöltöttek a színpadra, hogy haljak meg még egyszer. Nem a fájdalom kell nekik, nem a megtisztulás, - hanem a komédia.

VALERIA. Genesius, te nem tudsz örülni a dicsőségednek?

GENESIUS. Fenséges hercegnő, holnap vagy holnapután jöhet egy ifjú, lenge táncos, zöldre kent szemöldökkel, pirosított ajakkal, göndör parókával s elviszi az én dicsőségemet -

VALERIA. Hát ilyen közelről az irígyelt művész?! És én azt hittem, hogy büszke vagy és boldog!

GENESIUS. Ebben a pillanatban az vagyok, Fenség... Ez a pillanat a legdrágább ajándék...

VALERIA. Örülök, hogy az én dicséretem jól esik neked... Mert a menyegzőm előtt való napon nekem fogod eljátszani itt a palotában a kitagadott fiút. Mások is lesznek jelen, de te nekem fogsz játszani...

GENESIUS. Köszönöm, Fenség...

VALERIA. Felséges atyámtól ezt az előadást kértem ajándékul... Ez lesz az utolsó emlék, amelyet magammal viszek Nikomédiából... új otthonomba... Szép és fájdalmas emlék... Felséges atyámnak sokat beszéltem rólad. Most, hogy közelebbről is megismertelek, kétszeresen örülök, hogy szószólód voltam... Élj boldogul, Genesius... Ég veled! *(Kezét nyújtja csókra.)*

GENESIUS. Fenség! *(Valeria és dajka el.)*

AEMILIUS VICTOR. *(Mindjárt bejön a középajtón, melyen át Valeria és a dajka távoztak, Crispussal együtt, aki Aemilius beszédje alatt helyökre teszi a székeket.)* Uram, ha talán nem tudnád, - Ő Szent Felsége ebben a trónszékben fog ülni. Nem kell szólnod semmit, csak a legmélyebb meghajlásban maradnod mindaddig, amíg Ő Szent Felsége legkegyelmesebben meg nem szólít... Amikor Ő Szent Felsége a trónról fölkel, a kihallgatásnak vége. És akkor a te részedről ugyanaz a mély meghajlás következik, amíg csak Ő Szent Felsége a termet el nem hagyta. *(Künn gongütések.)* Kérlek, uram, ideállj! *(Megigazítja Genesiust a helyén s aztán elmegy jobbra. Pár pillanat mulva középen belép Diocletian. Előrejön, lassú léptekkel, Genesius ezalatt meghajolva áll. A császár helyet foglal, de szemét egy pillanatra sem vette le Genesiusról.)*

DIOCLETIAN. Te vagy Genesius? A nagyhírű Genesius?

GENESIUS. Legalázatosabb szolgád, Szent Felség.

DIOCLETIAN. Azt mondják rólad, hogy ember vagy. Nagy szó. Az udvarnál sok a hivatalnok, - kevés a férfi, ember - alig van... *(Fölkel és lejön a trónról.)*

GENESIUS. *(kissé zavarba jön.)*

DIOCLETIAN. Csak maradj! *(Egészen közel megy hozzá.)* Házas ember vagy!

GENESIUS. *(Nagy zavarban.)* Szent Felség!

DIOCLETIAN. Ez nem tetszik nekem... Parázna ember nem lehet megbízható. Rabszolganőket tartasz vagy szenátor-nőket szeretsz?

GENESIUS. Csak *egy* nőt szeretek, Szent Felség! Egy színésznőt!

DIOCLETIAN. Mi a neve?

GENESIUS. Heléna.

DIOCLETIAN. És olyan szép, mint a spártai királyasszony?

GENESIUS. Te mondtad, Szent Felség!

DIOCLETIAN. Nem csalod meg soha?

GENESIUS. Nem, Szent Felség.

DIOCLETIAN. És ő sem csal meg soha!

GENESIUS. Nem, Szent Felség!

DIOCLETIAN. Szóval: ezt már nem tudod bizonyosan... Nincs rendjén... Miért nem veszed feleségül? A színészek életmódja ellen nagyon sok a panasz. Belső ellenségeink ezt bőségesen kihasználják. A keresztény püspökök állandóan a római színészek romlottságáról és feslettségéről prédikálnak... Azt akarom, hogy ebben is makulátlan légy. Terveim vannak veled.

GENESIUS. Szent Felség, mit adhat a leghatalmasabb császárnak akár a legjobb színész!

DIOCLETIAN. Ha csak színész, semmit; ha ember is afelett: sokat.

GENESIUS. A legtöbb, ami telik tőlem, hogy eljátszom neked és udvarodnak a Kitagadott fiút és vállalni merem, hogy játék alatt nem fogod sajnálni a könnyeidet és játék után az idődet.

DIOCLETIAN. Nem, Genesius, nincs itt szó a Kitagadott fiúról... Én egyebet kívánok. Különb dolgot.

GENESIUS. Szent Felséged parancsol és mi alattvalói hódolattal engedelmeskedünk. Társulatom és én magam bármi egyebet is betanulunk, a legjobb igyekezettel és a legrövidebb idő alatt.

DIOCLETIAN. Új darabot fogtok betanulni... S a darabot majd te fogod megírni.

GENESIUS. Szent Felség! Gyönge író vagyok, inkább csak műkedvelő! A Kitagadott fiút is csak azért bocsátja meg a közönség, mert a szerző fogyatékát kipótolja a színész. Amit én írok, polgári hétköznapokra s nem császári ünnepnapra való.

DIOCLETIAN. Én úgy határoztam, hogy te fogod megírni.

GENESIUS. Igenis, Felség.

DIOCLETIAN. És úgy határoztam, hogy a darab a keresztényekről fog szólani.

GENESIUS. A keresztényekről?... Nem értem, Szent Felség.

DIOCLETIAN. Nem akarok mithológiai vagy mindennapi történetet, - a mely érdekli talán a tömeget, de nem érdekli a birodalmat, a mi lételünket és jövőnket. Azt akarom, hogy a színpad hatásos eszközeivel, a játék meggyőző erejével és izgató hatalmával csúffá tedd ezt az ellenséges, kártékony, keresztény vakhitet, babonát, szertartást, bálványimádást, ezt a keleti szemfényvesztést és szélhámosságot!

GENESIUS. *(Szünet után.)* Szent Felség, nincs nekem ahhoz való erőm és tudásom!

DIOCLETIAN. Nem akarod?!

GENESIUS. Szent Felség, ez a feladat meghaladja minden képességemet... Én a keresztényeket nem ismerem... Gyerekkoromból vannak halovány emlékeim, de azóta mindig kerültem őket. Nincs dolgom és nincs közöm velük. Egyszer életemben megnéztem egy keresztény kivégzését, mert a színpadon sokféleképen kell meghalnom s látni akartam, hogyan hal meg a keresztény... Szent Felség, a halálraitélt keresztény a kínpadon imádságokat mormolt, a máglyán zsoltárokat énekelt és mosolyogva ment a halálba, mint más ember a menyegzőbe. Én irtózva menekültem... Ezek bűbájosak vagy bolondok, de nem magunkfajta emberek... Betegek, és nem valók a színpadra...

DIOCLETIAN. Komoly emberek hirdetik rólad, hogy bűbájosa vagy a lelkeknek! Hogy a színpadról parancsolsz a nézőknek és megvallatod őket. Hogy eleven lámpás vagy és bevilágítasz emberi szívek sötét kamráiba! Nekem ez kell, mert az emberek hazudnak, hazudnak, hazudnak! Nem lelkesít az téged, hogy harsonája lehetsz a mi régi, római nagy igazságunknak, a lázadók, az újítók, a felforgatók titkos és nyilt hadával szemben?! Gondold meg, te, a pogány komédiás, aki csak ördög cimborája vagy a keresztény püspökök szemében, hirdeted újra Dionizoszt! Színpad bűbájosa - lelkek orvosa - császár barátja, - nem gyújtja föl ez a véredet?!

GENESIUS. Megpróbálom, Szent Felség!

DIOCLETIAN. És ha a darab megtette dolgát az udvarnál, színre fogod hozni a városban. És azután bejárod vele sorra mind a városokat. Olyan kísérettel fogsz utazni, mint a legelőkelőbb szenátor. Te magad szabod meg a jutalmadat.

GENESIUS. Felséged már gazdagon megjutalmazott!

DIOCLETIAN. Két hét mulva elküldök hozzád a kéziratért... Olvasni akarom, mielőtt a színpadon látnám. Megértettél?!

GENESIUS. Igenis, Szent Felség!

DIOCLETIAN. Amit egymással itt beszéltünk, a kettőnk dolga és szigorú titok. A színészek is hallgatni fognak; az előadás percéig higyje mindenki azt, hogy a Kitagadott fiút fogjátok előadni... Isten veled, Genesius... Jó munkát! *(Int neki és elindul.)*

GENESIUS. Szent Felség! *(Mélyen meghajolva áll, amíg Diocletian középen kiment. Aztán lassankint kiegyenesedik; nagyot sóhajt és menni készül a jobb ajtón keresztül; Aemilius és Crispus belépnek középen.)*

AEMILIUS VICTOR. Genesius, ily hosszantartó kihallgatáson Ő Szent Felsége magánszemélyt még sohasem fogadott. Remélem, hogy nagyon boldog vagy.

GENESIUS. Nagyon boldog vagyok!

AEMILIUS VICTOR. Ő Szent Felsége óhajtja, hogy a játék a legnagyobb fénnyel és pompával menjen végbe. Kívánj, amit akarsz; drágaköveket, ruhákat, selymeket, szolgákat, - amit kérsz, Ő Szent Felsége már előre megadta.

GENESIUS. Amit játék után Ő Szent Felsége a társulatnak juttat, hálás szívvel fogjuk venni... Nekem elég a kitüntetés!

AEMILIUS VICTOR. *(Álmélkodva.)* Az nem lehet! Gondolkozzál! Kérj valamit.

GENESIUS. Nem, - azaz, hogy - ha oly kegyes volnál -

AEMILIUS VICTOR. Hálás leszek, ha kérsz valamit, - hogy legalább jelenthessem Ő Szent Felségének.

GENESIUS. A játék annyi dolgot ád, - sok írni valóm lesz, amit szeretnék tollbamondani. Ha kölcsön adnál egy megbízható, ügyes embert, aki gyorsíró is, - a szerepemet is súgná, hogy könnyebben tanulhatnám -

AEMILIUS VICTOR. Jer velem az udvari hivatalba. Claudius Eusthenius a legkitünőbb gyorsíróját és másolóját fogja hozzád rendelni.

GENESIUS. Köszönöm, uram, de nekem egy furcsa ember kellene, olyan, aki ismerős a keresztények dolgaival, járatos a keresztény szertartásokban, - mert új darabot is írok magamnak és sok szó esik benne a keresztényekről... Ha megtehetnéd, - ha tudnál ilyen embert - -

AEMILIUS VICTOR. Sajnálom, Genesius, - de ilyen embert nem tudok... Kérj tőlem egyebet, amivel szolgálhatok...

GENESIUS. Köszönöm, uram. Hát majd máskor. Ég veled! *(Indul.)*

CRISPUS. *(Előlép.)* Megállj, uram!

AEMILIUS VICTOR. Mit akarsz, Crispus?

CRISPUS. Én örömest elmennék Genesiushoz. Tudok mindent, amire szüksége van. *(Genesiushoz.)* Hozzád megyek, ha elfogadsz.

GENESIUS. Jó dolgod lesz nálam.

CRISPUS. Köszönöm, uram, de én gyékényen hálok s csak kenyérrel, gyümölccsel és vizes borral élek.

GENESIUS. Cinikus bölcsész vagy? Diogenes követője?

CRISPUS. Nem! Utálom a bölcsészeket. Tudod-e, uram, hogy Diogenes miért nem talált embert?

GENESIUS. Nem tudom.

CRISPUS. Mert lámpással kereste... Az ember megkeményedik, ha a veséjét vizsgálják. És fölenged, ha a szivén kopogtatnak.

GENESIUS. Különös ember vagy. Jelentkezzél nálam ma délután. Tudod hol áll a házam?!

CRISPUS. Ki ne ismerné a te házadat Nikomédiában!

GENESIUS. Élj boldogul!

CRISPUS. Alázatos szolgád vagyok, uram.

GENESIUS. Clarissime! *(El jobbra.)*

AEMILIUS VICTOR. Elhagysz? Olyan kis időt töltöttél nálam.

CRISPUS. Szolgálatom letelt.

AEMILIUS VICTOR. Ne menj el, Crispus. Mi leszek nálad nélkül?

CRISPUS. Légy az, aki vagy!... Nekem tovább kell mennem.

AEMILIUS VICTOR. Akkor hát béke veled, Crispus. *(Halkan, bizalmasan, megváltozott hangon.)* Vezéreljen útadon a mi urunk, a Jézus Krisztus.

CRISPUS. Mindörökké ámen. *(Elmegy jobbra.)*

MÁSODIK FELVONÁS.

Kis terem Genesius házában, függönyös ajtókkal. Jobbra elől heverő, asztalkával, közel hozzá a szögletben könyvesszekrény. Székek, szobrok, lámpások. Balra nagyobb asztal, három székkel.

Késő délután, amely végül belehomályosodik az estébe.

Crispus a baloldali asztalnál ül és egy pergamenbe van merülve, amelyet fejcsóválva olvas.

Jobbról bejön Mikion, egy tizennégy éves, alexandriai inas, nagy tálcával

MIKION. *(Füttyent egy nagyot, szemtelen alexandriai módra, nagyon mókásan.)*

CRISPUS. *(Megbotránkozva tekint föl a pergamenből.)*

MIKION. Hozom a gazda ebédjét. Vagy ez a reggelije, amit ebédre fog elfogyasztani? *(Leteszi a tálcát az asztalra s nagy megvetéssel nézi.)* Nekem ugyan első reggelire sem volna elegendő. Két szelet sonka, két kemény tojás, egy fej zöld saláta, három chiosi öreg füge, hat szem damaszkuszi szilva és két perzsiai alma! *(Crispus tovább olvas és nem felel.)* Én bizony Alexandriában sohasem ettem zöld salátát, hanem császárgombát meg spárgát, csigát meg osztrigát. Az ám, öreg!

CRISPUS. *(Fölnéz a pergamenből.)*

MIKION. Ott mindig illatos olajjal kentem a hajamat meg a bőrömet. Meg erős aszúborokat is ihattam... És korcsmába is vittek!

CRISPUS. Úgy?! És mikor voltál gyerek?

MIKION. Én?! Már megint nevelni akarsz?! Nem vagyok gyerek!

CRISPUS. *(Melegen.)* Van egy ország, ahol a felnőttek is gyermekek... De milyen ország az, hol a gyermekek is felnőttek?

MIKION. A többiek azt mesélik rólad, hogy eszefogyott vagy, félbolond, de igazán úgy is beszélsz. Hát van olyan ország, ahol a felnőttek is gyerekek?

CRISPUS. Van. Úgy hivják, hogy Isten országa.

MIKION. *(Fölényesen kacag.)* Te hiszel Istenben? Öregszel, Crispus... Hol vannak már az istenek?! *(Alexander Lysimachus jön jobbról.)*

CRISPUS. Üdvözlégy, uram! *(Int az inasnak, aki jobbra elmegy.)*

ALEXANDER. A gazda még nem jött haza?

CRISPUS. Mindjárt itthon lesz, uram. Az előadásnak már vége. Ha tán helyet foglalnál addig - *(Lysimachus leül balra, az asztalkánál, Crispus előtte áll.)* Tegnap délután erősen várt, uram.

ALEXANDER. Műtétem volt az udvarnál. Nem jöhettem... Mi baja?

CRISPUS. *(Kis szünet után.)* Te vagy az orvos, uram. Te mondd meg, hogy mi a baja!

ALEXANDER. Hol tölti az éjszakáit?

CRISPUS. Itthon, uram. Két hete vagyok nála s azóta csak egyszer ment el késő este egyedül s akkor azt hittem, hogy csak reggel kerül haza. De úgy látszik már útközben meggondolkozott s alig egy óra mulva visszajött.

ALEXANDER. És Heléna egyszer sem volt itt?

CRISPUS. Nem, uram.

ALEXANDER. Akkor hát komoly a harag. Aznap délelőtt volt Genesius az udvarnál - a kihallgatás előtt két órával kereste Helénát a lakásán és nem találta otthon. Rossz nyelvek azt kürtölik, hogy Heléna akkor éjjel az udvarnál volt egy testőrtiszt szobájában. Úgy látszik, Genesius is megtudta. Azóta rágja ez a szivét... Genesius el akarja hitetni magával, hogy nem szereti és ez sehogy sem sikerül. Ez a baja!

CRISPUS. Miért nevezed uram szerelemnek, ami testi tüz? Kívánja Helénát, mint korhely az italt. De csak éjszakai bájjal szereti, nappal szökik tőle. Olyan orvosságot készíts neki, amelyik ettől a nyavalyától megszabadítja.

ALEXANDER. Isten őrizz! A mértékletesen hűtött testi tűz adja a jó egészséget. Csak nem szabad a gyertyát mind a két végén meggyujtani. A szerelem is méreg: nagyban öl, kicsiben gyógyít. Legjobb a házasságban szedni... Genesius is nyugodtabb, egészségesebb lenne, ha megházasodnék.

CRISPUS. *(Szeliden.)* S hitvestársul venné Helénát?

ALEXANDER. Idült szerelmi viszonyokból is csak a házasság gyógyítja ki az embert, a házasságból pedig kigyógyítja a válás. Sok férfi azért veszi el a kedvesét, hogy szép szerével megszabadulhasson tőle. Rómában ötször-hatszor is válnak -

CRISPUS. A paráznák!

ALEXANDER. Sokkal becsületesebb dolog válni, mint csalni...

CRISPUS. Te is többször váltál, uram?

ALEXANDER. Egyszer sem.

CRISPUS. Akkor bort prédikálsz és vizet iszol...

ALEXANDER. Nekem soha eszembe nem jutott, hogy váljak. És ha eszembe jutna, - akkor sem tenném... Három fiam van... Az asszony esendő, a szerelem mulandó, de a gyerek - a gyerek az a jövendő - a szentséges jövendő - *(Genesius bejön.)*

GENESIUS. Alexander, üdvözlégy... Ülj ide mellém... *(Le akar ülni a heverőre.)*

CRISPUS. Bocsánat, uram, de éhen-szomjan vagy - -

ALEXANDER. Igaza van!

GENESIUS. *(Fáradt mosollyal.)* Úgy bánik velem, mint egy beteg gyerekkel... *(Leülnek az asztal mellé.)*

ALEXANDER. Hallottam, hogy tegnap, játék után elájultál s úgy vittek el a színpadról! Ki látott ilyet? Ki fizeti ezt meg neked! Nem azt mondom, hogy közömbös légy, hogy elhadard a szerepet, vagy hogy a nagy mondásokat eldörögd s a többit elsuttogd, de légy józan és ne emészd és öld magadat a velőtlen tömeg kedvéért!

GENESIUS. És miért ne?! Ez a mesterségem! Kinek vagy minek tartogassam én magamat? Hol élek, hol lélekzem, hol szeretek, hol szenvedek, hol ujjongok és hol őrjöngök? Csak a színpadon. Ott elsülyed körülöttem a valóság, ott ember vagyok - csak ott vagyok ember! Hangok szólalnak meg bennem, amelyeket soha nem hallottam, indulatok forrnak föl bennem, amelyekről sohasem tudtam... Néha azt érzem, hogy meghaltam és újra születtem, hogy minden újra kezdődik velem... Én vagyok a kőszálhoz láncolt Prometheus, akinek saskeselyü tépi a máját és én vagyok Atlasz, aki vállamon hordok egy világot! Te nem tudod, mi a

színpad! És ha utolsót is ott lélekzem: hát aztán? Meghalni, mint Oedipus király, milyen szép is volna!... A hosszú vándorút végén letenni a koldusbottal együtt az életet - és elmenni szépen, kibékülve mindennel!... Nem eszel egy almát, azt szoktad mondani, hogy nagyon egészséges? *(Fölvág egy almát.)*

ALEXANDER. Két hét óta minden éjszaka itthon gubbasztasz, pedig minden éjszaka nála szeretnél lenni - Helénánál... Ha szereted, vedd el, láncold magadhoz. Ha útálod, lökd el, de akkor távolságokat helyezz kettőtök közé.

GENESIUS. Hát az ember vagy szeret vagy útál valakit? Talán azt szereti, akit útál, vagy azt útálja, amit szeret? Vegyem el ezt a hűtelen folyóvizet, ezt a változó időjárást, ezt az illanó felhőt? Megláncolhatom a vizet, kormányozhatom az időt, igazíthatom a felhőt? Vagy lökjem el, - tépjek föl egy szakadékot kettőnk között s én az egyik parton üvöltsek, hogy nincs híd, amely átvigyen a túlsó partra? Miért őrjöng és tombol a közönség, amikor a színpadon, mint asszonygyilkos, kivallom a bűnömet? Mert a saját lelkem szörnyűségeit szaggatom ki előttük, azt, amit idehaza, négy fal között be se mernék vallani magamnak... Alexander! neked megvallom, én szeretném Helénát megölni - megfojtani, de nincs hozzá bátorságom - félek! Sokszor úgy sóvárgom, bárcsak meghalna - hirtelen - az én kezem nélkül... Ha kiterítve látnám - holtan - én felszabadulnék egyszerre! És a halálnak oda tudnám adni, - de más férfinak - nem, nem, nem!

ALEXANDER. Miért kívánsz te Helénától szűziességet, hűséget és tisztaságot, amit a legkevesebb római matróna ád meg az urának! Kívánj tőle válogatott gyönyört, szerelmet, mámort, amit szintén a legkevesebb római matróna ád meg az urának s amit utóvégre sem szabad lekicsinyelni... Hidd el Genesius, inkább bolond vagy, mint boldogtalan! Majd elmúlik... Ég áldjon! Ezt a csillapítószert mindenesetre itt hagyom. Az ember nem tudhatja. Néha az orvosság is használ a betegnek... Minél többet pihenj és minél kevesebbet gondolkozzál... Ég veled.

GENESIUS. Isten veled, Alexander...

ALEXANDER. Ne légy makacs, ha majd ő békülni akar! *(El jobbra; Genesius visszaül az asztalhoz; szünet.)*

CRISPUS. Uram, egyél egy kis gyümölcsöt, igyál egy kevés bort.

GENESIUS. *(Eltolja.)* Nem!

CRISPUS. Talán zenét hallgatnál... A minap lecsillapított!

GENESIUS. Nem!

CRISPUS. Olvassak Szofokleszből egy karéneket?... Azt, amelyikről azt mondtad, hogy úgy lélekzik, mint a tenger.

GENESIUS. Nem, nem kell semmi. Elmehetsz, Crispus. *(Szünet.)* Még itt vagy!

CRISPUS. Nagyon fáj nekem a te bánatod.

GENESIUS. Miért? Mire jó az? Szolgáim örülnek, ha nem látnak. Barátaim azt ajánlják, hogy legyek józan és mennek dolgukra. Miért akarsz te más lenni, mint a többiek?

CRISPUS. Mert én szeretlek, uram.

GENESIUS. De hát miért szeretsz? Nem vagyok barátod, nem vagyok jóltevőd és nem leszek örökhagyód. Minek szeretnél? Azt kell szeretni, aki megérdemli. De ki érdemli meg, hogy szeressék?!

CRISPUS. Aki megérdemli, azt becsülni kell, uram, szeretni azt kell, aki nem érdemli. Szeretni azt kell, aki megbántott! Szeretni azt kell, akit gyűlölnél, ha nem szeretnéd. A szeretet nem adásvétel, hanem áldozat. És a százesztendős bor nem olyan részegítő, mint az ilyen szeretet, amely tűzben edződik, verejtékben tisztul, vérben izmosodik. A szeretet nem szelid galamb, nem lebeg a verőfényben és nem turbékol a háztetőn. Szilaj paripa, szakadékokon és örvényeken ugrat keresztül és ha kell, összetöri magát... és azért - főképen azért, aki nem érdemli meg.

GENESIUS. *(Élesen ránéz.)* Nem szeretsz te engem, - csak sajnálsz!

CRISPUS. *(Melegen.)* Ne mondd ezt, uram!

GENESIUS. Amikor éjszakánkint tollbamondottam neked a színdarabot, - ő szent felségének a császárnak saját külön színdarabját, sokszor észrevettem, hogy rajtam feledkezik a szemed. Úgy néztél rám, mint egy szegény, igavonó állatra...

CRISPUS. *(Szólni akar.)*

GENESIUS. *(Leinti.)* Ne szólj! Ujjaid néha úgy forgatták az íróvesszőt, mintha azt akartad volna mondani, milyen alacsony, silány munka, amit végzek... Néha megvonaglott az arcod, mintha fel akartál volna szisszenni. Ne is tagadd! Én olvasok az emberi arcból! Minden villanása nekem ismert betű! Ez a mesterségem! Úgy-e hogy rossz, amit írtam?

CRISPUS. Bocsáss meg, uram, nem értek hozzá!

GENESIUS. *(Dühösen.)* Ne hazudj!

CRISPUS. Adass korbácsot, ha vétettem.

GENESIUS. Hahaha! Úgy-e, vesszőztesselek meg, - mert én érdemlem a korbácsot... Ne félj, nem bántalak azért, mert igazad van... Csak ezt a bolond fejemet szeretném bezúzni! Miért vállaltam föl azt, amihez semmi közöm. Miért gyalázom a kereszténye ket és az ő megfeszített Istenüket? Mindenki azt hiheti és imádhatja, ami neki jól esik!... És minek magasztalom Dionizioszt és az ő részeges pereputtyát? És mi közöm a házasságtörő és vérfertőző Jupiterhez? Áldozok neki, ha a véletlen úgy hozza magával, mint ahogy köszöntök egy régi ismerőst, akinek már a nevére sem emlékszem! Én embereket ábrázolok a színpadon és semmi közöm az istenekhez! *(Fölkapja a pergament az asztalról.)* Látod ezt a rongyot, két heti éjszakázás nyomorék fattyúját? Oh, ha széjjelszaggathatnám, - és hogyha jön a császár embere, szemébe vághatnám, hogy összetéptem, eldobtam, hogy nem tudom megcsinálni, nem, nem, nem és nem!

CRISPUS. Félsz te a császártól?

GENESIUS. Nem félek!

CRISPUS. Azért engedelmeskedel hát neki, mert szereted?

GENESIUS. Nem szeretem.

CRISPUS. Vagy azt hiszed, hogy joga van a lelkedhez?

GENESIUS. Nem!

CRISPUS. Akkor tépjed szét ezt a pergament s mondd a császárnak azt, hogy nem!

GENESIUS. *(Elhülve.)* A császárnak! Én - a komédiás?!

CRISPUS. Nem vagy te ember? És a császár is nem ember? Csak olyan ember, mint te vagy.

GENESIUS. *(Hitetlenül.)* Olyan?! Miket beszélsz?

CRISPUS. Vagy olyan sem. Ne ijedj meg a szótól. Augustus császár istennek hirdette magát és ágy alá bujt, ha dörgött az ég. Aki igazán ember, nem félhet embertől. Aki mégis fél, az rabszolga, uram. Rabszolga vagy! Lélekben rabszolga!

GENESIUS. Hallgass!

CRISPUS. Rabszolga vagy és én vagyok a szabad ember, - mert nem félelemből, nem kénytelenségből, de jószántomból, szívből szolgállak.

GENESIUS. *(Fölkiált.)* Crispus! *(Néz rá hosszan, csudálkozva és valami nagy, szinte ijedező bámulat kél benne.)*

CRISPUS. Bocsáss meg!

GENESIUS. Te nem tehetsz arról, hogy én kontár vagyok. *(Kezébe veszi a kéziratot.)* Se erő, se velő, se szépség nincs benne.

CRISPUS. *(Lassan.)* Tudod-e miért?

GENESIUS. Nem.

CRISPUS. Mert sohasem ismertél, sohase láttál keresztényt. - Ha látnád saját szemeddel, ha éreznéd a lelkeddel, milyen az igazi keresztény, vér ömlenék a hideg szavakba, föllángolnának a betük.

GENESIUS. Ismerem az Irást - az igéiket - a csodáikat.

CRISPUS. Szók, szók, szók! Mint mikor a fáktól nem látni az erdőt. De mikor a szó tetté lesz, - az ige testté válik, - mikor a sárban fetrengő emberből angyalt csinál s a koronás fejedelemből veszett férget, - mikor a hit megmozdítja a hegyeket, - mikor az igétől megrendülnek birodalmak, megváltoznak világok -

GENESIUS. Nem! Nem!

CRISPUS. Félsz?!

GENESIUS. Az ácsmester fiától?... Erősebb istenektől sem félek...

CRISPUS. Ha igaz, hogy az egész világ bűneit magára vette: akkor mégis ő a legerősebb isten.

GENESIUS. Mi az? Ki háborgat? *(Szolga belép jobbról.)*

SZOLGA. *(Ijedten.)* Kegyelmes uram, ne haragudjál... De itt van -

GENESIUS. *(Türelmetlenül.)* Ki van itt?

SZOLGA. Az úrnő!

GENESIUS. Heléna!... Milyen törődött az arcom! Sápadt vagyok!... Crispus! Heléna eljött! Mégis eljött! Látod, - ez a fölszabadulás, - a megváltás!

CRISPUS. *(Hosszan ránéz, aztán lassan kimegy balra.)*

GENESIUS. *(A jobb ajtó felé rohanva.)* Heléna! Heléna! *(Át akarja ölelni Helénát, aki belép.)*

HELÉNA. *(Eltolja magától.)* Nem! Nem, Genesius... Mire való ez a játék! Két hétig olyan hideg voltál, a színpadon sem szóltál hozzám, a lakásomra nem jöttél. - Mire való ez?... Eljöttem hozzád, mert hallottam, hogy rosszul vagy, hogy tegnap, Oedipus Király után elájultál... És azt is hallottam, hogy még mindig beteg vagy... Nem akartalak hát én is két hétig váratni.

GENESIUS. *(Röstelkedve.)* Heléna - hogy mondhatod ezt - én voltam nálad... Egy héttel ezelőtt - este, ott álltam a küszöböd előtt és te ezt nagyon jól tudod... Színes lámpások égtek ott - fuvolák, citerák szóltak s kiverődött a házból a rózsák illata... Könyörögtem, hogy bocsáss be magadhoz. Te azt üzented ki, hogy nem lehet, jőjjek máskor! Elűztél a küszöbödről, mint egy rossz kutyát!

HELÉNA. *(Diadalmas mosollyal nézi.)*

GENESIUS. *(Megragadja a kezét.)* Ki volt nálad akkor este?

HELÉNA. Valaki!

GENESIUS. Heléna!

HELÉNA. Senki!

GENESIUS. Ne hazudj! Ne hazudj!

HELÉNA. Minden este úgy fénylettek a fáklyák meg a lámpások. Zeneszóval, illatokkal vártalak minden este - és az első este be is bocsátottalak volna, - de hatszor öltöztem hiába fehér fátyolokba - hat éjszaka nem jöttél, mert neked nem tetszett s mert énvelem nem törődtél. De én ezt nem tűröm! Én ezt nem akarom! Az én házam nem örömtanya, ahová akkor jössz, amikor megkívánod a csókot. Én nem vagyok az, akivé te akarsz lealázni... Ha szeretsz - szeress úgy, ahogy megérdemlem - - -

GENESIUS. Ki volt nálad?

HELÉNA. Senki! Fehér fátyolok közt ültem a heverőn, rózsákkal a hajamban és úgy vártalak téged... csak téged...

GENESIUS. Hazudsz! Tudom én, kit vártál! A szép testőrtisztet, udvarbeli szeretődet, akivel az egész város együtt emleget! Ne tagadd!

HELÉNA. Tagadom! Tagadom. Az emberek hazudnak. Esküszöm...

GENESIUS. Esküszöl?

HELÉNA. Esküszöm, hogy csak téged szeretlek! Hogy őrjöngtem utánad, amikor nem jöttél, hogy a párnámat haraptam, a nevedet sikoltoztam, - hozok tanukat, akik látták, hallották, - akik nem tudtak aludni miattam. -

GENESIUS. *(Meginog.)* Heléna!

HELÉNA. Szeretlek! *(Az ajkát nyújtja.)*

GENESIUS. Te nem tudod - - - *(Magához vonja; karja egyszerre lehanyatlik.)* Milyen gyöngy ez a füledben?

HELÉNA. Szép? *(Odatartja a fület.)*

GENESIUS. Ki adta?

HELÉNA. Valaki!

GENESIUS. Felelj! Ki adta?

HELÉNA. Ostoba vagy! Senki!

GENESIUS. Nem tudom, hogy mire viszel még!

HELÉNA. Fojts meg! *(Megfogja Genesius két kezét és a nyakára illeszti.)* Szép, kékes iriszek virulnának ki a nyakamon! Milyen halál volna! Nem tudnám, hol végződik az ölelés, hol kezdődik az ölés! Ölelj meg úgy, hogy belehaljak -

GENESIUS. *(Ellöki.)* Eredj! Utállak! Menj a szememből!

HELÉNA. Genesius!

GENESIUS. Soha többé ne lássalak! Soha többé!

HELÉNA. Kibírtad egy hétig nálam nélkül. Tudhattam volna, hogy már nem kellek. Meguntál! *(Hirtelen.)* Kit szeretsz! Kiért hajítasz el engem? Szebb, mint én vagyok? Jobb, mint én vagyok?... Értem, - különb, mint én vagyok. Úri fajta! Előkelő nemzetség! Talán épen az a szőkehajú, aki egyszer aranyvirágos koszorút dobott fel a színpadra!

GENESIUS. Ne keserítsük egymást, Heléna! Eredj békességgel...

HELÉNA. Megyek! Többé nem látjuk egymást, csak mint idegenek, a színpadon, ha ott még megtűrsz magad mellett... Én azért nem felejtem el soha, ki vagy te, és ki voltam én?! Mi voltam én, amikor idejöttem. Egy szegény, magára hagyott leány, akinek a fiatalságára éheztek a férfiak. Te megláttál, megszerettél, fölemeltél... Emlékszel, úgy-e, én nem akartam, tőled is futottam... Féltem a férfiaktól és neked azt is megvallottam, hogy miért... Hogy Antiochiában egy nagy úr erőszakkal a kedvesévé tett s én megszöktem tőle. Elmondtam őszintén... becsületesen. De te megbocsátottad, - magadhoz emeltél - oktattál - neveltél - kifaragtál azzá, ami vagyok - -

GENESIUS. Nem tudom, ki vagy! Nem tudom, mi vagy!...

HELÉNA. A te kedvesed - csak a tied - csak a tied. - Minden egyéb szóbeszéd - pletyka - rágalom - mert szép vagyok és irígyelnek tőled - és irígyelnek engem, hogy te az enyém vagy - nem érted?! *(Hozzásimul.)*

GENESIUS. Azt akarod elhitetni velem, hogy ezt a gyöngyöt még első szeretődtől kaptad, az antiochiai helytartótól, aki erőszakkal tett a kedvesévé, - hogy onnan hoztad magaddal, amikor elszöktél a palotájából? Hazudj! Hazudj valamit. Talán el is hiszem, hogy ezt a gyöngyöt még az antiochiai helytartó ajándékozta neked erőszakkal. Hahaha!

HELÉNA. Bolond vagy, Genesius, mint minden okos ember. Nézd meg jobban ezt a kincset. Nem igazgyöngy! Zománcozott üveg! Tiz aranyért megkapod minden ékszerésznél. Csókolj meg!... Két hete nem csókoltál meg!... Nem hiszed, hogy hamis? *(Kiveszi füléből a gyöngyöt.)* Tégy próbát! Egy pohár ecet kivallja rólam az igazat... Szétmarja a gyöngyöt, ha valódi... Tedd meg a próbát!

GENESIUS. Nem! Nem!

HELÉNA. Nem hiszel nekem?! No jó! Hé, rabszolga, rabszolga! *(Crispus belép.)*

CRISPUS. Parancsolj, úrnőm.

HELÉNA. *(Crispus láttára olyan rémület fogja el, hogy nem bír megszólalni; végre erőt vesz magán.)* Ki ez az ember?

GENESIUS. *(Csodálkozva.)* Crispus, a rabszolga.

HELÉN. *(Hitetlenül.)* Crispus!... *(Közelebb lép Crispushoz.)* Te mondd meg, hogy ki vagy, - de ne hazudj!

CRISPUS. Crispus vagyok, a rabszolga.

HELÉNA. És mindig is az voltál?

CRISPUS. Amióta igazán megszülettem.

HELÉNA. Te nem vagy Tigellius Rufus - nem is voltál soha?

GENESIUS. Milyen furcsa vagy, Heléna!... Ki az a Tigellius Rufus?

HELÉNA. Úgy hívták a helytartót Antiochiában.

GENESIUS. Csak nem gondolod?... Hiszen az képtelenség!

HELÉNA. *(Nekiront Crispusnak.)* Hazug vagy, csaló, szemfényvesztő! Más ember képét hordozod. Más ember hangjával szólasz... Gyűlöllek! Szeretnélek - arculütni!

GENESIUS. Ne bántsd Crispust.

CRISPUS. *(Odatartja arcát.)* Üss meg!

HELÉNA. *(Bizonytalanul.)* Nem is tudom, hogy miért nem ütlek arcul!... Mit is akartam?... Már nem kell... Tőled semmi sem kell... Eredj a szememből. Nem tudok rád nézni. *(Crispus lassan kimegy balra.)*

HELÉNA. Mióta van a házadban?

GENESIUS. Két hét óta.

HELÉNA. S mit mondott neked énrólam?

GENESIUS. Semmit! Soha egy árva szót sem.

HELÉNA. Hazudsz! Ahogy ő is hazudott néked. Az sem igaz, hogy nem ismer. Nincs két egyforma ember a világon... Ez Tigellius Rufus, az antiochiai helytartó...

GENESIUS. Eszeden vagy?

HELÉNA. Azelőtt, ha nappal haragudtál, estére megbékültél... Azóta változtál meg, amióta ez itt ül a házadban!... És én vártalak-vártalak, mert szeretlek - szeretlek - *(Térdrehull Genesius előtt és átfogja a térdeit.)* Ha ellöksz, akkor is szeretlek!

GENESIUS. Heléna! *(Fölemeli s vadul kapja a karjaiba.)* Heléna!

HELÉNA. Szeretsz?

GENESIUS. Szeretlek!

HELÉNA. Mondd még egyszer!

GENESIUS. Szeretlek! Két héten keresztül a beteged voltam.

HELÉNA. Meggyógyítalak! Eljössz ma este hozzám... Mindent elfelejtünk és mindent újra kezdünk... Úgy foglak várni, mint amikor először jöttél hozzám! Amikor három napig nem is mozdultál ki a házamból! Emlékszel!

GENESIUS. Heléna!

HELÉNA. Eljössz?!

GENESIUS. El!

HELÉNA. Szeretlek! Most már víg vagyok! Nem félek! Milyen ostoba voltam! Majdnem elhittem a szememnek, hogy ez a gyűrött rabszolga volt a fényes, antiochiai helytartó! Bolondság! Ég veled, Genesius. Szeretlek! *(Kimegy jobbra.)*

GENESIUS. *(Egy darabig szédülve áll; aztán balra megy az asztalka felé. Pillantása a letett gyöngyre esik, kezébe veszi és nézi.)*

HELÉNA *(Ezalatt visszajött jobbról, megáll és nézi Genesiust, aki nem veszi őt észre.)* Genesius!... Itt felejtettem a gyöngyöt.

GENESIUS. *(Tétován nyujtja neki.)* Itt van Heléna!

HELÉNA. *(Szerelmesen néz rá.)* Nem. Próbáld ki, ha nem hiszel nekem! Majd elhozod, ha jössz hozzám... Várlak! *(Elmegy jobbra.)*

GENESIUS. *(Utána néz hosszan; azután lassú léptekkel a baloldali asztalkához megy; leteszi a gyöngyöt.)* Crispus! Crispus!

CRISPUS. *(Belép balról.)* Parancsolj, uram!

GENESIUS. Ülj le ide, velem szemben.

CRISPUS. *(Szabadkozva.)* Oh, uram!

GENESIUS. Ülj le! *(Crispus leül, két kezét összekulcsolja mellén.)* Ma letelt az időd az én házamban. Holnap már elmehetsz. Szolgálatod fejében mit kívánsz?

CRISPUS. Hogy tovább maradhassak nálad, uram.

GENESIUS. Szép tőled, Crispus, és köszönöm. *(Kis szünet után.)* De akkor tudnom kell, hogy ki vagy, mi vagy?

CRISPUS. Ember vagyok, híven szeretlek és becsületesen szolgállak.

GENESIUS. Titkod van, amit rejtegetsz. Nem az vagy, akinek látszol. Több vagy, mint amennyit mutatsz s én eleven talányt nem őrzök a házamban. Én tudni akarom, hogy ki vagy te, Crispus? Mi vagy te, Crispus?

CRISPUS. *(Nagy indulatban fölkel az asztal mellől.)*

GENESIUS. Felelj!

CRISPUS. *(Fölkel; az alakja megnő.)* Uram, én keresztény vagyok!

GENESIUS. *(Szólni akar, de torkán akad a szó; szünet után magához térve.)* Én apádat kérdeztem, családodat és nemzetségedet, hazádat és hivatalodat.

CRISPUS. Apám, anyám, családom, nemzetségem: Krisztus. A hazám: Isten országa. Hivatalom, hogy követem az én uramat.

GENESIUS. De mi voltál azelőtt? - Nem akarod megérteni, hogy mit kérdezek.

CRISPUS. Mi voltam azelőtt? Száraz kút, mely eső után szomjúhozott. Eltévedt szikra, amely visszaiparkodott a fényhez. Gazdátlan lélek, amely az urát kereste, kiben megnyugodhassék.

GENESIUS. Nem ezt kérdeztem!... Beszélj Helénáról... Mondd meg nekem... Mondj el mindent... Kötelességed, ha itt maradsz nálam. És én tudni akarom - tudni akarok mindent!...

CRISPUS. Uram, nem ez itt a kérdés!

GENESIUS. Ez! Csakis ez! És én megtudom, amit tudni akarok, ha olyan néma vagy is, mint egy halott... *(Kongat; szolga bejön.)* Hozz egy pohár ecetet. *(Szolga kimegy.)* Jön a szürkület és Heléna vár rám, rózsákkal a hajában! Égnek a fáklyák, fénylenek a lámpások! Itt a bizonyság! Ha ez a gyöngy hamis, - akkor a szerelme igaz - és akkor a többit elfelejtem! *(Szolga bejön és a pohár ecetet leteszi az asztalra.)* Ez az élet-halál próba! *(Bele akarja hullatni a gyöngyöt a pohárba.)*

CRISPUS. *(Megragadja a kezét.)* Megállj!

GENESIUS. Mit akarsz?

CRISPUS. És ha az ecet szétmarja is a gyöngyöt, vajjon szétmarja-e a te vágyadat?! Ne Heléna vétkét vizsgáld, szállj le a saját bűnöd kútjába! Vérbe borul a szemed arra a gondolatra, hogy Heléna talán más férfinak is játékszere, mulatsága, gyönyöre! De miért imádtad benne a gyönyörnek edényét, a szerelmi mulatságnak tanulékony és telhetetlen eszközét?

Hiszen ha másnak az ölébe szédül, az a szenvedély kergeti, amelyet újból meg újból te korbácsoltál fel benne a magad mulatságára! Akiket te féltékeny haraggal kutatsz, annál a mocskos lángnál melegszenek, amelyet te gyujtottál meg újra és újra a beszennyezett oltáron. Tépd le a hályogot a szemedről, tépd ki a hazugságot a szivedből és ismerd meg végre magadat. Eredj hozzá, ha a vágyad hajszol, idd a borát, kérd a csókját, de ne játszd a bírót, ahol te vagy a vádlott és ne ítélj, ahol te vagy a bűnös. Akár igaz a gyöngy, akár hamis, ez te rajtad nem segít, mert nem Heléna próbája ez, hanem csakis a te nagy, erős próbád.

GENESIUS. Ne mondd ezt!... Én más vagyok, mint te, más az igazságom, mint a tiéd; te a keresztfának szomorúságát, rabszolgaalázatosságát, csúszó-mászó szelídségét hordozod a szívedben... Az én lelkem nem erre született!

CRISPUS. *(Erővel.)* Minden lélek néki születik, a Krisztusnak, csakhogy nem adják át néki, elzárják tőle. És a szegény lélek süketen és vakon bolyong világ pusztájában, amíg a Jó Pásztor szíve meg nem esik rajta. Mert a bujdosó lelkek Krisztus elveszett juhai. S a mi igaz Pásztorunk egy juhocskáért is leszáll ebbe a világ pusztájába. Mert nem egyébért öltözött Isten fia emberi testbe, hanem hogy fölkeresse, ami elveszett. És amit a jó Pásztor keres, mindig megtalálja... És fölveszi a fáradt juhot... Az ő karja emeli, az ő válla nyugtatja!

GENESIUS. A szegényt! A koldust! A nyomorultat! Értelek! Te sohasem éltél, sohasem szerettél, bőséget nem ismertél, szépséget nem élveztél, pompában nem gyönyörködtél.

CRISPUS. Genesius! Többet ismertem és többet vétkeztem náladnál! Büszkén, gőgösen, ragyogón hordtam bűneimet, mint drágalátos diadémot. Erkölcsrontó, házasságtörő, rend-bontó voltam én, az erkölcsök hivatalos védője, a rendnek kiszemelt őre, - én, Tigellius Rufus, Antiochia helytartója!

GENESIUS. *(Nagy megdöbbenéssel.)* Te voltál - a gazdag, - a hatalmas, - az irigyelt? -

CRISPUS. Virultam és piroslottam rosszaságomban, mint a mérges nadragulya. Pogány hitvesek és keresztény szűzek reszkettek előttem. Annak az asszonyát vettem el, akiét akartam... És történt, hogy a tulajdon feleségem megcsalt egy aethiopiai rabszolgával... Nem szerettem azt az asszonyt, de úgy rémlett, hogy Antiochiában minden utcagyerek énrajtam vihog. Kivertem az asszonyt meztelenül az utcára és azt mondottam, hogy helyére ültetem a város utolsó rongyát. És a katonák, akik felkutatták a várost, egy lebujból, ahol az asztal tetején táncolt és trágár dalokat énekelt nehézszagú matrózoknak, palotámba hozták őt -

GENESIUS. *(Leroskad a heverőre.)* Kit? Helénát?! Helénát!

CRISPUS. Nem! Én nem Helénáról beszélek. A rongyos ruhák alól, a rossz illatok hullámai-ból egy új Venus kelt életre az én palotámban. Mindig új gyönyört, új szeretkezést, új ölelést kívántam tőle! És amíg egyszer félnapig távol voltam, minden szekrényemet feltörte, minden drágaságomat elrabolta s megszökött egy matrózzal, - egyik régi kedvesével. Dühömben üszköt dobattam a palotámra s mikor a szolgák mind szétszaladtak s én kínomban a földön fetrengtem, oda tipegett hozzám egy pirosképű, fehérhajú, töpörödött rabszolgám, akit alig ösmertem, mert sohasem láttam, amikor pénzeket szórtam szét a cselédjeim között. Letérdelt mellém, megfogta a fejemet és így szólt: Miért sirsz, te szerencsés ember, miért sirsz? Siratod a kincseidet, amelyeket elraboltak. Azok miatt sirj, amelyek itt maradtak. Siratod az undok bűnödet, melyet az a céda magával vitt? Azt a bűnödet sirasd, amely még benned ágaskodik. Paráznaságra tanítottad és hűséget várasz tőle? Vak ember, - tudatlan ember, - szerencsés ember. Mert most megnyílt előtted a kapu - az igaz életbe!... Elvitt a szőllőskertembe, egy kis házba, virrasztott mellettem egész éjszaka - és beszélt, beszélt - az új Istenről... *(Szünet.)* Egy hónap mulva minden jószágomat és kincsemet a koldusoknak adtam, letettem bűnös és büszke nevemet a multnak többi elhagyott, szegény drágasága mellé s amikor az a kis

törődött, öreg rabszolga meghalt s én lezártam a szemeit: elhatároztam, hogy azontúl én leszek ő, - én leszek Crispus, a rabszolga.

GENESIUS. *(Fölkel, megdöbbenve megy Crispushoz, szólni akar hozzá, aztán megint elmegy tőle; mély csönd.)*

SZOLGA. *(Belép.)* Uram, két lefátyolozott hölgy óhajt veled szólani.

GENESIUS. *(Türelmetlenül.)*... Mit akarnak?

SZOLGA. Uram, az egyik, aki nagyon ifjúnak látszik, azt mondja, hogy az udvartól jön - és hogy te onnan ismered és okvetlenül szólnia kell veled, - négyszemközt.

GENESIUS. Az udvartól! De hiszen az lehetetlen!... Bocsásd be! Eredj, Crispus... *(Crispus és szolga elmennek.)*

(Valeria és a keleti asszony belépnek. Valeria hátrahajtja sűrű fátyolát.)

GENESIUS. *(Alig tud magához térni meglepetéséből.)* Fenséges hercegnő! *(Mélyen meghajol, aztán egy széket tol Valeria elé.)*

VALERIA. Csodálkozol, Genesius?!

GENESIUS. Te, - az én hajlékomban?

VALERIA. Lopva jöttem ide... Könyörögni, mint a koldus.

GENESIUS. Fenséges hercegnő, - megijesztesz!

VALERIA. Egy órával ezelőtt hallottam, nagy rémületemre, hogy te az én menyegzőm előestéjén nem a Kitagadott fiút játszod el az udvarnál, hanem egészen mást, egy új színjátékot.

GENESIUS. Fenséges hercegnő, - bocsáss meg, de én szigorú titoktartást fogadtam - egy szót sem szólhatok.

VALERIA. Tehát igaz! Igaz! Az én ártatlan kívánságomból gyilkos hurkot fonnak. Nem azért játszol, hogy megrendíts és gyönyörködtess minket, hanem hogy lesujts gyanutalan emberekre, akiknek minden vétkük az, hogy egy istent hordoznak a szívükben, akit nem mernek megvallani a világ előtt. Hiszen már ez is milyen szégyenteljes fájdalom! Templomba sem járhatnak fölemelt fejjel, ünnepi örömmel, hanem csak titokban, bujkálva, mint a tolvajok és a betörők! Genesius, te azt igérted, hogy nekem fogsz játszani és ellenem játszol... Meg tudnád tenni? Meg tudnád tenni?

GENESIUS. Fenséges hercegnő, szívemből sajnálom, - fáj, hogy nem lehetek szolgálatodra. Színész vagyok, aki szerepet vállaltam. Kötelességem eljátszani.

VALERIA. Gyűlölöd a keresztényeket, üldözni, bántani akarod őket! Pedig az édesanyádat szeretted! Őrzöd az emlékét! És szolgálod a hatalmasokat a gyöngék ellen, te, aki ismered az emberi fájdalmat.

GENESIUS. *(Reszketve.)* Fenséges hercegnő, a keresztények nem gyöngék! Erősek! Erősebbek nálamnál! Vannak kemény igéik, amelyekkel összezúzzák a pogány lelkeket és vannak édes szavaik, amelyekkel befonják a szenvedő embereket, akik nem állanak résen. A keresztények alattomos betörők és tolvajok! Lopva surrannak be - oh, nem a templomokba, hanem az őrizetlen házakba és az otthonokba! Nem a szekrények zárait feszítik föl, hanem az emberek szívét. Nem vagyont, nem pénzt rabolnak, hanem lelket, mert azt mondják róla, hogy gazdátlan. Hozzád is közel férkőztek, hercegnő, szószólójuk vagy, pártjukat fogod. Jól vigyázz magadra, olyan ez, mint a ragály, - nem lehet előle menekülni.

VALERIA. Genesius, ha nem mondasz le erről a szörnyű játékról, minden súlya énreám szakad. És akkor meg kell átkoznom a nászom napját, azt az órát, amelyben először láttalak a színpadon, a percet, amikor az a végzetes kívánság eszembe jutott és mindent - mindent - mindent! *(Elfakad zokogva.)*

GENESIUS. Fenséges hercegnő, égetnek engem a te könnyeid... Hiszen, ha lehetne, én egy szavadra - egy intésedre megtenném - ennél többet is - mindent - mindent a világon! Az életemet is odavetném. - Bocsáss meg, már nem is tudom, hogy mit beszélek... De nem lehet! Nem lehet! Nem szabad.

VALERIA. Mondd, hogy beteg vagy, nem játszhatol.

GENESIUS. Gyáván megfussak! Hazudjak! Ezt nem kívánhatod!

VALERIA. Keress más okot. Találj ki valamit...

GENESIUS. Egérfogóban vagyok. Ha lemondok, bárminő okból, rám sütik, hogy a keresztények befontak, megvesztegettek, - talán, hogy én is pártjukra állottam, hogy én is hitehagyott lettem, lázadó a birodalom és a császár ellen! Nem! Nem!

VALERIA. Neked a császár akarata törvény?

GENESIUS. *(Határozottan.)* Úgy van, fenséges hercegnő, nekem a császár akarata törvény!

VALERIA. Hát ez vagy te, Genesius! Levetetted az álarcodat! Silány bohóc vagy, bérenc komédiás! Piacra vitted a lelkedet s eladtad annak, aki legtöbbet igért. És én idejöttem hozzád, mert hittem benned! Mert igaz embernek tudtalak! Mert azt hittem, hogy ismerem a szívedet Kértem, könyörögtem! Hiába! Én értelek! A császár kegyét, - a császár gyémántjait akarod! Hiú vagy és kapzsi! Komédiás, aki embernek adtad ki magadat. És én lealáztam magamat tehozzád! Utállak! *(El a dajkával.)*

GENESIUS. *(Hosszan néz utána; szolgák lámpákat hoznak be. Genesius leül a heverőre s maga elé töpreng.)*

EUSTHENIUS CLAUDIUS. *(Belép.)* Üdvözlégy, Genesius!

GENESIUS. Uram... perfectissime... Foglalj helyet... Talán csak nem -

EUSTHENIUS CLAUDIUS. Bocsáss meg, hogy ily késő órán török be hozzád, de Ő Szent Felségének parancsára történt... Az új színdarabért jöttem - -

GENESIUS. Igen, persze, a határidő lejárt, - amelyet Ő Szent Felsége megszabott. De közbejött nehézségek - pedig éjszakákat virrasztottam át -

EUSTHENIUS. *(Rémülten.)* Nincs készen a darab?

GENESIUS. Készen van.

EUSTHENIUS. *(Megkönnyebülve.)* Értem. A nagy írók mind túlzottan lelkiismeretesek és szerények. Magam is forgatom az írótollat és sokszor egy mondat miatt egész éjszaka nem tudok aludni. Légy nyugodt, uram. Ő Szent Felsége nagyon kegyes a mi iparkodásunk iránt... Én olvasom fel neki -

GENESIUS. Nem, az nem lehet! Nem arravaló! Én tudom, hogy nem arravaló.

EUSTHENIUS. Bocsánat, uram, de én el nem távozhatom innen a kézirat nélkül... Ő Szent Felsége rajtam töltené dühét, - azaz jogos haragját -

GENESIUS. Hát nem érted? Nincs darab - se kézirat - se játék... Nincs komédia, *(Felkapja az asztalkáról a kéziratot.)* Mi ez? Egérfogó? Lép a rigónak? Hahahaha! Tudod mi? Egy bérenc komédiásnak, egy silány bohócnak nyomorult erőlködése. Igen, így mondta valaki, aki ért

hozzá. Sovány falat, - nem császárok ínyére való! Te segíthetnél rajtam. Azt mondhatnád Ő Szent Felségének, hogy láttad e megrendelt, kínos elmeszülemény utolsó foszlányait, amikor a szolgám a szemétre vetette... Mert csak oda való! Szennyes gondolatok egy szegény agyvelőből! Ő Szent Felsége irasson újat - más valakivel - aki arra méltóbb! Talán épen te veled, uram, aki bizonyosan jól forgatod az íróvesszőt és a köpönyeget... Bocsáss meg, már nem is tudom, hogy mit beszélek.

EUSTHENIUS. Légy nyugodt, uram!.. Én értem a művészt! Értem azokat a nehéz pillanatokat, mikor az ember üresnek és vértelennek érzi az agyvelejét. Amikor szeretne visszafordulni! De bízzál a császárban! Ő Szent Felsége nemcsak hadvezér, nemcsak államférfi, hanem egyúttal igazi művészlélek... Majd ő meghozza a döntést! *(Fölveszi az asztalról a kéziratot.)* Ez a kézirat! *(Megnézi.)* Címe?

GENESIUS. Még nincsen címe. S a prológ is még hiányzik!

EUSTHENIUS. Majd adok én neki címet, ha addig nem jut eszedbe valami! Megbocsátasz, uram... De Ő Szent Felsége, a császár türelmetlen! *(Hóna alá veszi a kéziratot.)* Ég áldjon, uram!

GENESIUS. Ég veled! *(Claudius Eusthenius el.)*

CRISPUS. *(Nagy szünet után.)* Uram!

GENESIUS. Nem vagyok én a te urad... Szólíts engem úgy, ahogy szíved szerint szólítanál.

CRISPUS. Testvérem.

GENESIUS. Testvéred? Mintha egy atyának gyermekei volnánk.

CRISPUS. Azok vagyunk.

GENESIUS. És te hiszed a megfeszített Istent, akiről azt mondják, hogy egy zsidó ácsmester fia volt?... Láttad?

CRISPUS. Láttam... Meglátja mindenki, aki újjászületik. *(Elébe áll, erővel.)* Aki új lélekbe öltözik s a régi lelkét leveti, mint kígyó a foltos, elviselt bőrét... De akkor a régi lelket el kell szaggatni; darabokra kell tépni, hogy az ember vissza ne bujhassék.

GENESIUS. *(Hirtelen.)* Isten veled!

CRISPUS. Hova mégy?

GENESIUS. Helénához! Engem vár, engemet kíván... Nem jött volna el, ha nem szeretne!... Megigértem, hogy visszaviszem a gyöngyöt. Már úgyis késő... Mennem kell! *(Heléna belép.)* Heléna! *(Szünet.)*

HELÉNA. Tudtam, hogy nem jössz el hozzám. Esküdni mertem volna rája! Tudtam, hogy megteszed a próbát... Úgy-e, itt a gyöngy, szétolvadt a pohárban! Igazgyöngy volt! Hazudtam neked... Hazudtam! Mert szerettelek! Mert nem akartam tenéked fájdalmat okozni! Mert féltettem a szívedet! Úgy-e, hogy ez beszélt rá, ez bujtogatott fel s ujjongott, amikor az ecet szétmarta a gyöngyöt?!

GENESIUS. Heléna, itt a gyöngy, én hozzá se nyúltam.

HELÉNA. Nem, az nem lehet

GENESIUS. Ő nem engedte, hogy megtegyem a próbát.

HELÉNA. *(Szünet után.)* De mégse jöttél. Mire vártál?! Ő nem engedett! Visszatartott!

GENESIUS. Azt hiszed? Miért tette volna?

HELÉNA. Mert ő Tigellius Rufus, a helytartó! Ez az igazság! Szemébe mondom. Te is mondd szemembe az igazat s ne rágalmazz a hátam mögött. Ne félj, nem ütlek meg, mondj el mindent bátran.

CRISPUS. Én terólad nem mondhatok rosszat. Nem illet az engem... *(Térdrehull Heléna előtt.)* Bocsáss meg nekem, Heléna. Nagy az én bűnöm te ellened! Megfertőztem a te lelkedet kapzsisággal, kincsszomjjal, testi mohósággal, a magam futó örömeért! Testvérem, bocsáss meg nekem.

HELÉNA. Én nem értelek! Mit akarsz tőlem? Eredj!

CRISPUS. *(Fölkel és hátramegy.)*

HELÉNA. Genesius! Genesius! *(Crispushoz.)* Bocsásd el őt! Antiochiában is mindig bűvészek és kuruzslók voltak melletted. Eltanultad a mesterségüket Bocsásd szabadon. Genesius! Genesius! Egy szavad sincs hozzám? Szólj! Beszélj! *(Crispushoz.)* Miért bocsátottál meg nekem?! Ha férfi volnál, most megfojtanál, amiért kiraboltalak, vagy elragadnál tőle s elvinnél magaddal! Mi ez?! Nem szóltok? Összeesküdtetek ellenem! Genesius! Jer velem! Fénylik a házam, szólnak a hárfák - - - ez az utolsó szavam tehozzád, soha többé nem hívlak Genesius! *(Kitárja feléje karjait, Genesius nem mozdul, Heléna karja lehanyatlik, fejét lassan lehajtja s nehéz léptekkel elmegy a jobboldali ajtón.)*

GENESIUS. *(Szünet után.)* Elment?

CRISPUS. El.

GENESIUS. *(Nehezen lélegzik.)* Rettentő a te szelidséged, iszonyú a te jóságod.

CRISPUS. Én is menjek el?

GENESIUS. Maradj! *(Enyhébben.)* Kérlek maradj! Befejezem a munkát. Már van címe: Szőllőtő és keresztfa. *(Crispus leül az asztalhoz és írni kezd.)* S a prológ igen, Dioniziosz mondja el, a sárgahajú Isten, aki föltámadott... Aki nedvet ád a szőllőnek, kedvet az embernek! Járjon át a szőllő tüzes harmatja, Dioniziosz Bacchos te légy velem, te emelj, add nekem vissza a szerelmi vágyat, hadd ölelhessek egy új Helénát! *(Sírva fakad.)*

CRISPUS. *(Odasiet hozzá.)* Uram!

GENESIUS. *(Szünet után.)* Te azt mondottad, hogy mikor a palotád leégett, Crispus, a rabszolga egész éjjel melletted virrasztott és beszélt. Testvérem, ülj mellém és beszélj!

HARMADIK FELVONÁS.

Terem a császári palotában, lépcsős színpaddal, amely erősen benyúlik az előtérbe s oszlopos csarnokot ábrázol, közepén és kétoldalt hatalmas függönyökkel. A kis színpadon egy ágy áll, takarókkal s egy asztalka. A teremben jobbról és balról kiugrók, a jobboldali nagy trónszékkel és karszékkel a császár és szűkebb környezete, a baloldali: székekkel az udvar számára. Kiugrók és kis színpad között, jobbra és balra járás.

A terem üres. Pár pillanat mulva a jobboldali kiugró mögül nagysietve jön Claudius Eusthenius. Körülnéz, nem lát senkit, fölmegy a színpadra, vár egy pillanatig, aztán nyugtalanul kiszól, a baloldali függönyt széjjelhajtva. A függöny mögül kijön Crispus.

EUSTHENIUS. Genesius megjött?

CRISPUS. Meg, nagyuram.

EUSTHENIUS. Hála Osirisnek, azaz hogy Jupiternek. Mit csinál?

CRISPUS. Öltözködik.

EUSTHENIUS. Nyugodt?!

CRISPUS. Nem.

EUSTHENIUS. Nem nyugodt?! Akkor hát nyugtalan! És hogyha nyugtalan, elragadtatja magát -

CRISPUS. Nem tudom, uram.

EUSTHENIUS. De neked sejtelmed sincs arról, mit jelent számomra, ha a mai játék nem sikerül. A legvérmesebb reményeim vannak, hogy én leszek a császári kristályedények és ruhacsattok felügyelője s a császári biborgyárak igazgatója, - de ha Genesius elragadtatja magát - -

MIKION. *(Jön lelkendezve.)* Orvost! Orvost! Hol az udvari orvos?

CRISPUS. Mi baj?

EUSTHENIUS. Csak nem Genesius -?

MIKION. Öltözködés közben hirtelen fölugrott és ezt mondta: Mikion, nem hallottad, valaki a nevemen szólított? Én egy hangot se hallottam. Aztán megint így szólt: Hallod, hallod?! Aztán egyszerre csak szívéhez kapott és lebukott a földre. Csak mostan tért magához.

EUSTHENIUS. Ki van mellette?

MIKION. Csak az öreg Amphion, aki öltöztetni szokta.

EUSTHENIUS. Kérlek, barátom, menj be addig hozzá. Beszélj a lelkére. Értesd meg vele, hogy ma nem lehet - nem szabad lemondani... Alexander feltétlenül helyreállítja - - én magam futok érte... Rettentő dolog! *(Indul.)*

GENESIUS. *(E pillanatban megjelenik fönt a színpadon.)*

CRISPUS. Uram!

EUSTHENIUS. *(Megkönnyebbülve.)* Hála Jupiternek. Hogy van, mester?

GENESIUS. Köszönöm, már jobban.

CRISPUS. Miért jöttél ide?

GENESIUS. Idekünn szabadabb a levegő - -

EUSTHENIUS. Széket, fiú!

GENESIUS. Nem, nem kell!

EUSTHENIUS. Megyek Alexanderért!

GENESIUS. Nem kell orvos! Ne jöjjön!

EUSTHENIUS. Higyje el, hogy én őszintén részt veszek bajában.

GENESIUS. Tudom, nagyon sajnálná, ha fenn a színpadon, nyilt jelenetben összeroskadnék.

EUSTHENIUS. *(Ijedten.)* De nem fog összeroskadni? Úgyebár, nem fog összeroskadni?

GENESIUS. Hogy én önt illetlen módon ilyen csúnya zavarba hozzam? Hova gondol, perfectissime? Legfeljebb játék után fogok összeroskadni, mikor a felséges, fenséges, méltóságos és nagyságos nézők már kivonultak és jó étvággyal ebédhez ülnek. De addig minden erőmmel rajta leszek, hogy meg ne botránkoztassam az ön szemeit és füleit s kinyerjem Ő Szent Felségének legmagasabb megelégedését.

EUSTHENIUS. Oh, bárcsak úgy lenne!

GENESIUS. Majd iparkodunk, - iparkodunk... *(Kissé megszédül, Crispus támogatja.)*

EUSTHENIUS. Mégis az orvos -

GENESIUS. Nem! *(Kiegyenesedik.)* Múló gyöngeség!

CRISPUS. Nem látja, nagyuram, hogy nem játszhatik!

EUSTHENIUS. Nekem semmi érdekem, hogy játsszék, - de hát az ünnepély - Ő Szent Felsége - nem lehet elhalasztani - holnap van az esküvő - és már holnap délután útra kelnek - én nem jelenthetem ezt a Szent Felségnek -

GENESIUS. Játszani fogok! Akarok! Akarok!

EUSTHENIUS. De hát mi történt? A fiú olyasmit mondott, hogy valaki a nevén szólította, Mester.

GENESIUS. Bolondság! *(Kis szünet.)* Mintha meghalt anyám szavát hallottam volna a szomszéd szobából... Hívott, hogy menjek hozzá... Megint azt akarja, hogy ne legyek színész... De én színész vagyok... Testestől-lelkestől... Én hozzá vagyok nőve a deszkákhoz... Engem a színpadról nem téphet le senki... Igaz-e? *(Hirtelen.)* Mondja, perfectissime, a színészek megkapták jutalmukat?

EUSTHENIUS. Büszkén mondhatom, hogy ilyen jutalmakat még soha gladiátornak sem fizettek az udvarnál!

GENESIUS. Milyen szép előmenetel! A színész maholnap egy rangba kerül a díjbirkózóval... Köszönöm, perfectissime, hálásan köszönöm, az egész komédiásrend nevében.

EUSTHENIUS. De ön, Mester, a maga számára nem kért semmit... Talán egy nagy aranykoszorút drágakövekkel?!

GENESIUS. Amilyet még soha gladiátor nem kapott az udvarnál... Nem! Nem! A mai játékomért én mást érdemlek. Nem többet és nem kevesebbet, mint harminc ezüstpénzt.

EUSTHENIUS. *(Elbámulva.)* A Mester tréfál!

GENESIUS. Úgy találja?! *(Meglátja Theodort, aki Liviával és Sabinával együtt már előbb megjelent a kis színpadon s aki most lejön a lépcsőn.)* Bocsánat, perfectissime - Theodor! *(Karonfogja s átmegy vele a szín másik oldalára.)*

EUSTHENIUS. Mit akart azzal a harminc ezüstpénzzel?

CRISPUS. Idézett egy nagyon régi színjátékból.

EUSTHENIUS. Hát persze. Mindjárt gondoltam. *(Elmegy Crispusszal.)*

THEODOR. Oly boldog vagyok, hogy szólsz hozzám... Nem törődtél velem a próbákon... Igaz, nagyon kellett sietnünk s az éjszakai próbák olyan fárasztók voltak... Pedig csak te öntesz belém bátorságot.. Te adsz nekem szárnyat. Úgy-e nagyon rosszul mondom Dioniziosz prológját?! Érzem, hogy nagyon rossz vagyok.

GENESIUS. Csak fiatal vagy. Nekivágsz, elfeledkezel magadról, elragadnak a szók, megrészegülsz a hangodtól s azután csak szavalsz, szavalsz, - meggyőződés nélkül. Pedig a legfontosabb: hinni, amit mondunk, hinni, amit játszunk, hinni, amit teszünk s fütyülni a többire. A színjátszás hit nélkül: kutyakomédia.

THEODOR. De hát ha nem tudsz hinni abban, amit játszanod kell? Ha úgy érzed, hogy nincs közöd hozzá? Mit csinálsz akkor?

GENESIUS. Hogy nincs - közöm - hozzá - *(Maga elé néz.)*

THEODOR. Te persze erre nem is gondolsz, te sohasem játszol olyan szerepet, amely idegen a lelkedhez, hiszen te magad választod, te magad írod.

GENESIUS. Te azt hiszed, hogy az ember nem válhatik idegenné saját magához és nem utálhatja azt, amit maga választott?! Még fiatal vagy, - nem érted!... De mégis úgy van! S ha nem tud hinni a színész, akkor csaljon, - mint a piaci szemfényvesztő. - Én -

LIVIA és SABINA. *(Előrejöttek.)*

LIVIA. Jó a ruhánk?

SABINA. Tetszik?

GENESIUS. *(Szórakozottan.)* Hogyne, hogyne!

SABINA. Nem mondtad, mester, hogy milyen mozdulattal emeljem a kancsót. Jó lesz így?!

LIVIA. Ez a thyrsusbot olyan nehéz, mintha vasból volna. Hogy lehessen az ember könnyű és kecses, ilyen otromba szerszámmal?...

SABINA. A kancsó is túlnehéz; a bor bizonyosan ki fog ömleni... *(Egymásra néznek jelentősen, mert Genesius egyáltalán oda sem hallgat rájuk.)*

LIVIA. *(Bizalmasan.)* Mester! Heléna azt mondta, hogy megver bennünket, ha az előadáson igazi csókot adunk neked!

SABINA. Nem lehet vele bírni az öltözőben... Azzal öl bennünket, hogy kacérkodunk veled. Olyan féltékeny.

LIVIA. Pedig mi ártatlanok vagyunk!

SABINA. Tiszteljük a régi jogokat - -

LIVIA. Mi nem tehetünk arról, hogy már nem kell neked - -

SABINA. Hogy a próbákon alig szóltál hozzá.

LIVIA. És mi igazán finoman és nemesen viseltük magunkat. Heléna igen sokszor megbántott bennünket és mi igen könnyen bosszút állhattunk volna rajta, mert mindig tudtuk róla, hogy -

GENESIUS. Táncosnő volt Antiochiában - nem ezt akartad mondani?

LIVIA. *(Elhűlve.) Nem!*

GENESIUS. Az volt!... Hát aztán?! Nem az a fontos, hogy mi volt az ember! Hanem hogy mi lesz? Mi lesz?! Mert azt nem tudja senki. Te sem, te sem, én sem. Csak egy valaki tudja!... *(Hirtelen jókedvvel három vénasszonyhoz, akik öreges járással jönnek közelebb, míg két pap valamivel hátrább marad.)* Látom, alaposan kiöltöztetek!

ELSŐ SZÍNÉSZ. *(Női hangon.)* Mi vagyunk a három ájtatos asszonyok. Én vagyok a Hit!

MÁSODIK SZÍNÉSZ. *(Ugyanúgy.)* Én vagyok a Szépség!

HARMADIK SZINÉSZ. *(Ugyanúgy.)* Én vagyok a Szűzesség! *(Mind a hárman vihognak.)*

ELSŐ SZÍNÉSZ. *(Dörgedelmes férfihangon.)* Jó maszk, mi? Olyan förtelmes pofák vagyunk, hogy aki meglát bennünket, egész földi életére elirtózik a kereszténytől.

GENESIUS. De hogy vedlik ki a vénasszonyból Dioniziosz korhely szüretelője?

ELSŐ SZÍNÉSZ. Így ni! *(Lefejti magáról a vénasszonyruhát, leveszi parókáját s mint mulató korhely áll Genesius előtt.)*

GENESIUS. Nagyon jól van, Fulvius. Érted a módját. Csak azután vígak, jókedvűek, szilajok legyetek! Ti mondtátok mindig, hogy sok előadáson úgy vittelek benneteket, mint a forgószél, - ma ti vigyetek engem - ragadjatok magatokkal, mert a fáradtság úgy nyomja tagjaimat, mint az ólom. Inkább ne tartsatok mértéket! Túlozzatok, hogy én is elfelejtsem magamat! *(A két paphoz.)* Ti is legyetek minél mókásabbak, furcsábbak, nevetségesebbek! Hogy amikor tréfából megkereszteltek, engem, a felséges nézők oldalukat fogják nevettükben! *(Második paphoz.)* Aztán jól nyakonönts azzal a keresztvízzel és rögtön hátrálj, mert amikor én fölborítom a keresztelőmedencét és lekáromkodom a keresztfáról a keresztények fölfeszített istenét: - - akkor - - akkor - -

THEODOR. Az istenért, Mester, csillapodjál...

GENESIUS. Már nyugodt vagyok!... Fiúk! Azért fizetnek bennünket oly fényesen, hogy mulattassuk a felséges udvart! Hát fogjuk is mulattatni!

MIND. Éljen Genesius! *(Egyszerre elhallgatnak, mert Heléna megjelent és jön le a lépcsőn.)*

HELÉNA. *(Keresztény asszonynak van öltözve; megáll Genesius előtt.)* Elég szigorú, elég illedelmes, elég keresztény a ruhám?

GENESIUS. Szép vagy, mint Vénus, ha bűnbánó Magdolnának öltözik.

HELÉNA. Bűnbánó Magdolna - mi az?

GENESIUS. Mikor a szépség siratja önmagát - a rosszaságáért.

HELÉNA. Egy szóval se mondtad, jól játszom-e a mai szerepet?

GENESIUS. Nem mondtam? Pedig túlszárnyalsz mindenkit. Neked a szerep nem Nessus inge, amelytől meggyulladsz s amelyet nem tudsz többé letépni a lelkedről! Te a szerepet úgy veszed fel, mint egy új ruhát s örülsz, hogy olyan jól illik.

HELÉNA. Miért bántasz? *(A többiek lassan elhúzódnak s csak a hátsó színpadon láthatók.)*

GENESIUS. Dícsérlek és irigyellek! Ebből a kántusból is kiragyogsz, mint felhőkből a hold! Szép vagy, - mindig szép vagy - csak szép vagy!

HELÉNA. *(Egészen közel megy hozzá.)* Gyáva! Gyáva! Gyáva!

GENESIUS. Egy Sybilla megtanított az igazmondás titkára?

HELÉNA. Te magad is beismered?

GENESIUS. Ha tagadnám is: nincs arcomra írva? Nem bujkál szememben a gyávaság? Leköphetsz, ha jól esik! Gyáva vagyok! Nincs rá egyéb szó!

HELÉNA. Genesius! Ha te magad is tudod, - ha megbántad, hogy akkor nem jöttél -

GENESIUS. Mit akarsz?

HELÉNA. Tedd jóvá! Könyörgök, tedd jóvá...

GENESIUS. Te nem kívánhatsz tőlem semmit.

HELÉNA. Nem szeretsz?

GENESIUS. Nem szeretlek, Heléna.

HELÉNA. Nem igaz! Hazudsz! Hazudsz!

GENESIUS. Nem szeretlek, Heléna.

HELÉNA. Sohasem szerettél?

GENESIUS. Szerettelek - - de akkor este minden kívánság meghalt bennem...

HELÉNA. Meghalt - - *(Szünet után.)* Mást szeretsz?

GENESIUS. Mit mondasz?

HELÉNA. Mást kívánsz!

GENESIUS. Mást?

HELÉNA. Igen, mást! Aki miatt nem akartál hozzám jönni. Aki nálad volt akkor este. Azt hiszed, nem tudom?! Szürkületkor jött, lefátyolozva, titokban, az arcát senkise láthatta. Ezért nem próbáltad ki a gyöngyöt. Nem bántad, hamis-e vagy valódi. Nem jöttél, mert új kedvesedet vártad! Szereted?

GENESIUS. *(Ökölbe szorított kézzel.)* Eredj!

HELÉNA. Gyűlölsz, mert a szivedbe látok! Úgy-e, hogy őt szereted?

GENESIUS. *(Csöndesen.)* Őt szeretem.

HELÉNA. Jobban, mint engem szerettél?!

ELSŐ SZÍNÉSZ. *(Fenn a színpadon.)* Mindjárt kezdődik a játék! *(El.)*

HELÉNA. Nem lehet szebb, mint én vagyok... Senki sem szebb Nikomédiában. Ezt mindenki tudja - te is tudod.

GENESIUS. *(Ingadozva.)* Menjünk, Heléna, kezdődik a játék.

HELÉNA. Miért hazudtál? Miért mondtad, hogy mást szeretsz? Akkor este nem a kedvesed járt nálad! Másodmagával volt és mindjárt elment. Én tudom... Nem szeretsz te mást! Engem nem lehet elfelejteni... Az emlékem is jobban fűti véredet, mint más asszony közelsége! A kívánság nem halt meg, csak alszik... Emlékszel, ha nagy feladat előtt állottál, mindig ellöktél magadtól - nem tűrtél meg a közeledben... Hanem azután - - Genesius! Ma este, játék után megint nálam lesznek valamennyien, mint máskor is - mindig... Megint ünnepelni fogunk - koszorút teszünk a fejedre - mint máskor. Oh én tudom, nagy sikered lesz - soha még olyan vad és megdöbbentő nem voltál, mint most, abban a jelenetben, amikor fölborítod a szentelt-

víztartót... Az alvilág szörnyűsége lobog a szemedben... És emlékezzél! Mindig azt mondtad, hogy minden dicsőséged és sikered nem ér föl egy éjszakával - egy olyan éjszakával - - Genesius - - mondd, eljössz hozzám ma este - - eljössz - eljössz?...

GENESIUS. Elmegyek!... *(Kívülről hangok.)* De most siessünk! *(El mind a ketten. Claudius Eusthenius jön négy-öt kamarással. Testőrök és szolgák is jönnek. Aemilius Victor lihegve siet be jobbról.)*

CLAUDIUS EUSTHENIUS. Mi baj, Clarissime?

AEMILIUS VICTOR. Hallotta már, Ő Szent Felsége a palotának ebben a szárnyában minden külső ajtót lezáratott.

CLAUDIUS EUSTHENIUS. *(Mosolyogva.)* Ne mondja!

AEMILIUS VICTOR. S a rendelet úgy szól, hogy az ajtókat csak Ő Szent Felségének határozott parancsára fogják újra kinyitani. Szóval, mi itt be vagyunk zárva. Nem sejti, mit jelent ez az intézkedés?

CLAUDIUS EUSTHENIUS. Négyszemközt szólva, sejtem.

AEMILIUS VICTOR. Hálás leszek, ha megmondja.

CLAUDIUS EUSTHENIUS. Önnek megmondom, Clarissime, de csakis önnek. Az a színjáték, melyet Genesius ma előad itten...

AEMILIUS VICTOR. A Kitagadott fiú?...

CLAUDIUS EUSTHENIUS. Nem, - a címe Szőllőtő és Keresztfa s ez a játék horog, amellyel néhány keresztény potykát próbálnak kifogni a nagy udvari halastóból - -

AEMILIUS VICTOR. Perfectissime, az lehetetlen. Minden udvari hivatalnok, a legnagyobbtól a legkisebbig, ma délelőtt áldozatot mutatott be a Dörgő Jupiternek. Hogy lehetnének közöttük titkos keresztények?

CLAUDIUS EUSTHENIUS. Bámulni fog, hogy mennyien vannak, - ha ugyan elárulják magukat. Bár ez bizonyosra vehető, mert ha még oly titkos keresztény is valaki, - azt, amit ma fog hallani az istenéről, - igazán nem tűrheti el némán és titokban. Ismerem a darabot... De kérem, ne adja tovább... Titok! Még annyi a dolgom! *(Fölsiet a színpadra, ahol rabszolgák még néhány szőnyeget terítenek le, az Első színész útbaigazítása mellett. Azután eltünik.)*

AEMILIUS VICTOR. Urak! *(Négy-öt kamarás körülfogja.)* Vigyázzunk! Résen álljunk! Ma itt egy mosdatlan szájú komédiás undok szennyével önti el Krisztus keresztfáját! Mi rólunk fog szólni a darab! Meg se rezzenjetek! Elődeink homályos katakombákban rejtőztek, mi fényes napvilágon bujkálunk. Ki dobhat ránk ezért követ? Mi vagyunk az Úr néma kórusa, csöndes hadserege, titkos diplomáciája... A mi apostolunk Péter, aki gyönge volt és kakasszó előtt háromszor tagadta meg mesterét... A legpuhább lélekből faragja az Úr a legkeményebb kőszálat... Gyöngeségünk legyen az erőnk. *(Kürtszó. Nagy mozgás. Jönnek Diocletian, Galerius, Alexander, Eusthenius, urak, hölgyek, kamarások, testőrök. Mind hátul maradnak.)*

DIOCLETIAN. *(Aki utoljára jött be.)* Mi az? Nem látom a hercegnőt? Hol késik? *(Bosszúsan jön előre.)*

DAJKA. *(Előlép.)* A hercegnő nem jól érzi magát. Bocsánatot kér Szent Felségedtől, de nem lehet jelen az előadáson.

DIOCLETIAN. Úgy?! Aemilius Victor, a hercegnő tüstént jőjjön ide. Én akarom! *(Aemilius el. Dajkához.)* Jer közelebb! *(Halkan.)* Te bizonyosan tudod, hogy miért nem érzi jól magát a hercegnő!

DAJKA. A hercegnő egész éjszaka nem húnyta le a szemét.

DIOCLETIAN. Ma reggel nem volt semmi baja!

DAJKA. A hercegnő nem akarta Szent Felségedet megijeszteni... Egész nap szenved. Én tudom, mert mindig vele vagyok.

DIOCLETIAN. Majd meglátjuk mindjárt. *(Valeria megjelenik.)*

VALERIA. Bocsánat, Szent Felség de - - alig állok a lábamon... A játék nálam nélkül is megtörténhetik.

DIOCLETIAN. Tudod, hogy ez lehetetlen... Tiszteletedre van a játék.

VALERIA. Ha beteg vagyok -

DIOCLETIAN. Egy óra mulva lepihensz és ápolod magadat.

VALERIA. Nem lehet!

DIOCLETIAN. Te kérted ajándékba.

VALERIA. A Kitagadott fiút... Nem azt, ami itt lesz...

DIOCLETIAN. Már tudod? Pedig én meglepetésnek szántam... Annál jobb... Akkor azt is tudod, hogy amit én adok, drágább és értékesebb ajándék, mint amit te kértél. Nem afféle közönséges komédia, érzékeny színjáték, lágyszívű nézők mulatságára, hanem életbevágó dolog, országos érdek. Genesius ma itt nem szegényes magánügyet tár a nézők elé, - hanem a mi legsúlyosabb és legégetőbb kérdésünket - s te, mint a caesar felesége -

VALERIA. Nem akarom!

DIOCLETIAN. Miért ragaszkodol te úgy a Kitagadott fiúhoz?

VALERIA. Megmondom, ha akarod... Az anyám miatt, akit évek óta nem láthatok... Te sohasem beszélsz róla, de én sokszor gondolok rá - vele szoktam álmodni... Amikor Genesius viszontlátja édesanyját a színpadon, - úgy érzem, mintha én is újra látnám beteg anyámat... És néha azt gondolom, hátha ő is gondol énrám, hátha ő is vágyik én utánam. Akármilyen beteg és búskomor - én mégis láthatnám -

DIOCLETIAN. Ne beszéljünk erről... Sajnálom, VALERIA, - de ez lehetetlen... *(Kezét nyújtja.)* Jer, - kezdődik a játék...

VALERIA. Nem!

DIOCLETIAN. Valeria! Te nem a Kitagadott fiú miatt dacolsz velem! Én ezt a hangot már hallottam, - ezt a dacot ismerem... de megtöröm! Megtöröm! Ahogy megtörtem akkor, amikor először állott velem szemben!

VALERIA. Miről beszélsz?

DIOCLETIAN. A te anyád nem beteg, - nem búskomor, nem is volt soha -

VALERIA. Atyám!

DIOCLETIAN. Számkivetésben él, magányban, - távol innen, - mert -

VALERIA. Nem jószántából? -

DIOCLETIAN. Nem!

VALERIA. Miért? Miért?

DIOCLETIAN. Azért, amit benned is gyanítok, - amitől tebenned is rettegek -

VALERIA. Az anyám - keresztény?!

DIOCLETIAN. Hallgass! Nem tudja senki! És ha te most elmaradsz a játékról - azt kell hinnem. - azt kell hinnem, - VALERIA!...

VALERIA. Itt maradok!

DIOCLETIAN. Tévedtem volna?!

VALERIA. Tévedtél, atyám!

DIOCLETIAN. Eusthenius! Kezdődjék a játék. *(Az udvar elhelyezkedik.)*

(Zene. A kis színpadon föllép a Prológ, Theodor, mint Dioniziosz, hagyományosan öltözve. Beszédje alatt tovább szól a zene.)

PROLÓG. *(Miután mélyen meghajolt.)*

Vagyok a sóvár, sárgahaju isten,
Ki lélekzem a sásban, susogok a nádban,
Vagyok a titokrejtő, árnyéktartó,
Zöldelve aranyló nyári lomb.
Vagyok a vízből kierjedő bor,
A nedvből kilángoló szikra,
Az eleven, bibor szőllőtőke;
A sokszor alvó, mindig zajló,
Tűzzel és harmattal kerengő.
Vágyat és életet szülemlő
Örökös, termékeny titok!

Születtem egyszer tüzes parázsból,
Én, a villám fia.
Születtem újra hüvös forrásból,
Én, a harmat lelke!
Forró, fiatal tagjaimat
Fűszálon lebbenő habtestű nimfák
Fürdették fehérre Dirke vizében.
Thyrsusbotomra, mint büvös kígyó
Kúszik a hosszúkaru szőllőinda.
Sziklához ütöm s szökken a víz sugárba!
Fekete föld buckáit ha érem,
Mint szerecsen asszony duzzadt emlőiből
Kilövell a dús, fehér anyatej
S a bot hegye éles fulánk.
Ha sebzi az embert,
Lüktetve kering s felharsog a vérben
A mardosó kéj, a kinzó gyönyör.
A rombolva-teremtő, teremtve-romboló
Diadalmas isteni téboly!

Hol van, ki botorul imád
Elevenfa helyett halottfát,
Virulófa helyett szárazfát,
Szöllőtő helyett keresztfát!
Csak áll a keresztfa sötét-komoran,
Termőföldbe nem ereszt gyökeret,
Nincs meleg zöldje, hives árnyéka.

Nem csordul a bor belőle,
Kedv, mámor édes-erős itala.
S nem mozdul két fekete karja!
Ki meri vallani mérges ajakkal,
Hogy Isten fia, aki ott kimúlt
A gyalázatfán, a sötét hegyen!
Ti kételkedők, én hozzám jertek,
Ti szunnyadozók, rám eszméljetek,
Ti hosszanalvók ébredjetek.
Hív az én hangos harsonám,
Győzelmes erdei kürtöm,
A kétszer született, újra feltámadott:
Az Isten fia én vagyok!

(Meghajtja magát; néma csönd. Diocletian előrehajol, jelt ád, mire őrjöngő tapsolás és zúgás támad.)

(Más zene kezdődik. Livia és Sabina, mint bacchansnők, pettyes őzbőrökbe öltözve beszökellnek Genesiusszal, aki Alexis pogányt ábrázolja. Az első bacchansnőnek, Sabinának, boroskancsó van a kezében, a másodiknak, Liviának thyrsusbot. Utánuk berontanak az első, második, harmadik színész, parókával a kezükben, az első és második pap, akik szintén csak félig vannak felöltözve papnak. Más korhelyek, szüretelők is jönnek velük, és két fiú.)

GENESIUS. *(Mámoros jókedvvel.)*

Hol a szőkefürtü kölyök?
Hadd törlöm hajába ujjaimat! *(A fiú kilép.)*
Hej, fiú, tartsd az oszlopokat,
Mind úgy lebeg, fordul, inog!

ELSŐ BACCHANSNŐ.

Sok volt a bor!

MÁSODIK BACCHANSNŐ.

Sok a dal!

GENESIUS.

Hites asszonyom sohse tölti a kelyhet,
Fukarul méri a szerelmes csókot,
Új istene van, az útálja a mámort
És tiltja a nőt a férjtől.

(Nagy kacagás, a bacchansnők körültáncolják Genesiust.)

ELSŐ BACCHANSNŐ.

Nem minden isten tiltja a csókot -
Engemet egyszer egy isten ölelt, -
Az oltár mellett, éji sötétben!

MÁSODIK BACCHANSNŐ.

Nem volt az soha Isten, te balga,
Isisnek rózsás, ifjú papja volt,
Babonás nőket így birt szerelemre
Oltár tövében, titokzatos órán.

GENESIUS

Engem, csak engem szeressetek,
Ne jöttment, csalfa Isteneket,
Kik isszák borunkat, ölelik nőnket.
De nékünk tiltják, tőlünk irigylik...

(Megcsókolja mind a kettőt; azok felkacagnak.)

De csitt, hallgassatok! A hitvesem jő!
Ez ájtatos arcu, kenetes kevély,
Ki csókot nem ád s kárhozatot igér,
Ha meg nem javulok, újjá nem születek!
Hahaha! Hogy én újjászülessem,
Hegynek bora nélkül,
Asszony csókja nélkül
Maradok inkább örökös halott,
Ha ilyen jól élnek a holtak!
Most bujjatok el!

(Az egész korhely had átalakul vén asszonyokká, papokká, keresztény hívőkké s elrejtőznek.)

Én földig alázom
És megcsúfolom e csúnya dölyföt.

(Genesius lefekszik az ágyba, mialatt a többiek elrejtőztek a középső és jobboldali függöny mögött, - és magára húzza a takarót.)

HELÉNA JÖN MINT CLAUDIA.

HELÉNA. Hol vagy Alexis, én vétkes uram!

GENESIUS. *(Nyögve.)* Óh Claudia, Claudia!

HELÉNA. Mi lelt uram? Mi szegez ágyhoz?

GENESIUS. Nagy az én bajom! Órám lejárt.

HELÉNA. Hívok azonnal orvost! Futok!

GENESIUS.

Maradj, ez nem a testi kór!
Sok szörnyü vétkem a földre sujt.
Siratom, amit elkövettem!

HELÉNA.

Hát nem hiába könyörögtem!
Az Úr szive megesett rajtad.
Megszólalt benned is a lélek,
Kifakadt benned is a jóság?

GENESIUS. *(Úgy tesz, mintha nehezen kelne föl.)*

Te nem tudod, hogy itt mi történt!
Bejött két csillagszemű angyal!
És felmutattak egy nagy könyvet.
Elefántcsont volt minden lapja,
És mind vöröslött, feketéllett!

Medencét hoztak s mint a kristály,
Úgy csillogott, fénylett a vize.
Kendőt mártott bele az egyik,
Törölni kezdtek mindaketten.
És mindegyik lap hófehér lett!

HELÉNA.

Tudod-e mit jelent e látvány?
Lemossa a dicső keresztvíz
Fekete s pirosló bűneidet.
És mint mezőknek lilioma,
Fehérré tisztul a lelked.

GENESIUS.

Kezükben a könyv egyre jobban
Fénylett, ragyogott, vakított,
Oly átlátszó lett, mint a kristály
És mint a nap széjjelsugárzott.

HELÉNA.

Csoda! Csoda! Isten kegyelme!

GENESIUS.

Claudia, én meghalok - itt a perc,
De még előbb - te légy tanuja -
Hogy bánom minden bűneimet - és -
Krisztusnak átadom a lelkemet!

(Tapsol s az előbbi had bejön, kissé groteszk mozdulatokkal, s egy medencét hoznak.)

ELSŐ PAP. Testvérünk, Alexis, kinek az Úr két jeles angyala magát megjelentette: erős és szilárd-e a te hited?

GENESIUS. *(Már nagyon habozik, de még mindig a szöveget mondja.)* A hitem - szilárd és - erős! *(Megrázkódik.)*

ELSŐ PAP. *(Kissé groteszkül.)* Akkor én téged megkeresztellek az Atyának és Fiúnak és Szent Lélek Istennek nevében - *(Leönti a vízzel.)*

GENESIUS. *(Meggörnyed, aztán fölemelkedik s mintha látomása volna, önkénytelenül kiterjeszti karjait; amit most lát és hall, nem tartozik a darabhoz, amelyet játszik.)* Uram! Uram!

HELÉNA. *(Genesiushoz.)* Mi ez?! A végszót! Mondd a végszót!

GENESIUS. *(Alig eszmélve.)* A végszót!

DIOCLETIAN. Valami zavar van a színpadon!

VALERIA. *(A dajkához.)* Mintha látna valamit!

1. SZÍNÉSZ. *(Genesiushoz.)* Beszélj és borítsd fel a víztartót!

GENESIUS. Felborítsam! Hogy boríthassam föl!

HELÉNA. *(Súgva.)* Azt kell mondanod, hogy Claudia, vége a komédiának!

GENESIUS. Vége a komédiának?!

ALEXANDER. Mi baja Genesiusnak?!

GENESIUS. Ömöljön ki a keresztvíz, mely az üdvösség harmatja, az egészség forrása!

DIOCLETIAN. Ez nincs a darabban!

HELÉNA. Genesius, térj magadhoz! *(Színészek mind körülveszik.)*

GENESIUS. Mit bámultok úgy reám?! Vége a komédiának! Én most az Úr színe előtt állok!

VALERIA. *(Felzokogva.)* Anyám! Édes anyám! *(Dajka támogatja.)*

GENESIUS. *(Kirántja a thyrsusbotot a bacchansnő kezéből.)* Mit akartok?! Ez élőfa? Hahaha! A bűn vesszeje, a kéj ostora - nem életfakasztó - életrothasztó! *(Összetöri a botot.)*

DIOCLETIAN. Arcátlan!

ALEXANDER. Megőrült!

GALERIUS. Le a színpadról! *(Mind lerohannak.)*

GENESIUS. Tudjátok, mi az örökélet eleven fája? Nem az Édenkert almafája, melyet megmérgezett a kígyó, - nem a Dioniziosz virágos botja, hanem a Krisztus fekete keresztje a Golgotán. Két karja szétnyílik, hogy magához ölelje az egész szenvedő világot! Él a keresztfa, a fölfeszített Isten drága vére csorog le róla, és emberi lelkek százai, ezrei, milliói születnek belőle... Az igaz Isten nem borostyánnal hűti, hanem tövissel vérzi homlokát... Töviskoszorú az ő koronája, mert a hamis Istenek csak önmagukat szerették vagy egymást szerették, vérfertőző gyönyörrel - de ez az isten csak minket szeretett, vergődő embereket!

DIOCLETIAN. Genesius! Genesius!

GALERIUS. A szerepedet mondd, silány komédiás, vagy meghalsz e pillanatban!

ALEXANDER. Genesius, az ég szerelmére térj magadhoz! *(Helénával együtt megfogja Genesiust.)*

GENESIUS. *(Kitépi magát.)* Dicső caesar, én a szerepemet mondom! Minden betűjét a Krisztus írta szívembe, - az én szerzőm, az én súgóm, az én igazítóm. Azt mondod, silány komédiás vagyok?! Nem vagyok az! Keresztény vagyok! *(Térdrehull.)*

AEMILIUS VICTOR. Testvérek! Testvérek! Csoda! Csoda! Krisztus kicserélte a lelkét! Csodát tett előttünk - értünk! Fennszóval dicsérjük az Urat, az egy igaz Istent! *(Leborulnak.)*

CLAUDIUS EUSTHENIUS. Árulók!

DIOCLETIAN. Felnyílnak hát a titkos zárak!

GALERIUS. Szúrjátok le a gaz lázadókat! Kard élére valamennyit! *(Maga is Genesius felé rohan.)*

VALERIA. Irgalom, irgalom! Csak vér ne ömöljön a nászom ünnepén!

DIOCLETIAN. *(Közbelép.)* Megálljatok! Az ajtók zárva maradnak s innen nem mozdulhat ki senki! Senki! Ezt a szegény, beteg őrjöngőt a te gondodra bizom Alexander! Te felelsz érte a fejeddel!

NEGYEDIK FELVONÁS.

Szín, mint az első felvonásban. Alkony.

Diocletian a trónszéken ül, amely mellett most nem áll a caesar széke.

Eusthenius előtte áll.

DIOCLETIAN. A parancsokat végrehajtották?

EUSTHENIUS. A legszorosabban, szent Felség... Senki a palotából ki nem mozdulhatott s nem is mozdulhat ki, amíg Szent Felséged a parancsot föl nem oldja.

DIOCLETIAN. Testőreim -

EUSTHENIUS. Az utolsó szál emberig megesküdtek, hogy soha semmit el nem árulnak abból, amit láttak és hallottak. Ugyanilyen szigorú esküt vettünk a kamarásoktól, a hivatalnokoktól és minden udvarbeliektől. Valamennyivel közöltük, hogy Genesiust nem fogjuk felelősségre vonni a felségsértésért, mivelhogy nem volt beszámítható állapotban.

DIOCLETIAN. Helyes. A színészekkel mi történt?

EUSTHENIUS. Remegve és aggódva várják Szent Felséged kegyes elhatározását. Csupán Heléna -

DIOCLETIAN. Mit akar?

EUSTHENIUS. Minden áron Szent Felséged színe elé óhajt járulni -

DIOCLETIAN. Mi végett?

EUSTHENIUS. Nekem azt mondta, hogy fontos felvilágosításokat óhajt adni Szent Felségednek, de ez bizonyosan csak ürügy. Félti Genesiust, aki a kedvese.

DIOCLETIAN. Heléna igazán szép és Genesius nagyon szereti... Hátha szükségünk lesz rá... *(Elgondolkozva.)* Majd meglátjuk... De mi van Genesiusszal?

EUSTHENIUS. Rufus testőrtiszt őrzi... Az orvos van mellette... Mihelyt bizonyosat mondhat, jelentést fog tenni a beteg állapotáról.

DIOCLETIAN. Helyes... És mi van velük - az alattomos keresztényekkel -

EUSTHENIUS. Már nem keresztények.

DIOCLETIAN. Micsoda?

EUSTHENIUS. Szent Felség, meg fogod talán bocsátani túlbuzgalmamat, - hogy kegyes engedelmed nélkül -

DIOCLETIAN. Beszélj bátran!

EUSTHENIUS. Aemilius Victor és társai belátták súlyos tévedésüket, visszatérnek Jupiter hitére s alázattal kérik Szent Felségedet, hagyja meg őket állásukban és hivatalukban.

DIOCLETIAN. Eusthenius, te nagyon ügyes ember vagy.

EUSTHENIUS. Csak szerény és becsületes, Szent Felség! Érdekem azt kívánta volna, hogy Aemilius Victor és a többiek ne kerüljenek vissza hivatalukba, - de én -

DIOCLETIAN. Nem fogod megbánni.

EUSTHENIUS. Hálásan köszönöm, Szent Felség. Aemilius Victor azonfelül hűségének és bűnbánatának meggyőző bizonyságát fogja adni, ha Szent Felséged megengedi, hogy színe elé járuljon.

DIOCLETIAN. A hűtlen! A hitehagyott! A háládatlan!

EUSTHENIUS. Fontos dolgokat tud Genesiusról.

DIOCLETIAN. Küldj érte azonnal.

EUSTHENIUS. Már odakünn várakozik, Szent Felség. *(Kiszól és jobbról belép Aemilius Victor.)*

AEMILIUS VICTOR. *(Görnyedezve, mint egy féreg.)* Szent Felség!

DIOCLETIAN. Nem sül ki a szemed a szégyentől?

AEMILIUS VICTOR. Tudom, hogy jóságból van a szíved, Szent Felség s elnéző leszel megtántorodott szolgád iránt...

DIOCLETIAN. Mit tudsz Genesiusról?

AEMILIUS VICTOR. Szent Felség, Genesius ugyanabból a mérgezett kútból ivott, amelyikből én s az vette el a józan eszét...

DIOCLETIAN. Beszélj világosabban!

AEMILIUS VICTOR. Egy hónappal ezelőtt, a kihallgatás után, Genesius e teremben egy ügyes másolót és gyorsírót kért tőlem... És Crispus az én szolgám, felkínálta magát... Én nem akartam elbocsátani, de ő mégis Genesiushoz ment...

EUSTHENIUS. Crispus, a rabszolga! Az az ember -

AEMILIUS VICTOR. Nem rabszolga, - önként szolgál... Mindent tud, - mindent ismer - Varázsló - már sok embert befont - s mindig csak a gazdagokra és hatalmasokra veti ki hálóját...

DIOCLETIAN. Hol az az ember? Fogjátok el tüstént!

EUSTHENIUS. Játék előtt még láttam a nagy teremben.

AEMILIUS VICTOR. Már tűvé tettem érte a palotát... Eltűnt, mielőtt a játék elkezdődött s az ajtókat bezárták...

DIOCLETIAN. Kerestetni fogjuk Nikomédiában... Ez a te dolgod, Aemilius Victor... És ez a te utad az én bocsánatomhoz! *(Kezét nyújtja csókra.)*

AEMILIUS VICTOR. *(Megcsókolja a császár kezét. Alexander Lisimachus bejön középről, mély bókkal.)*

DIOCLETIAN. *(Egy intéssel elbocsátja Aemiliust, aki jobbra távozik.)* Mit csinál Genesius?

ALEXANDER. Nyugodt, Szent Felség, de nem akar beszélni. Egy szót sem tudtam kivenni belőle.

DIOCLETIAN. Hova vitték?

ALEXANDER. Szent Felség, Rufus testőrtiszt, tiltakozásom ellenére, egy tömlöcszerű sötét helyiségbe záratta Genesiust. Én mindjárt mondottam, hogy a beteget ez nagyon le fogja sújtani!

DIOCLETIAN. Ostoba fickó! Hozzák fel azonnal!

EUSTHENIUS. Igenis, Szent Felség! *(Elmegy és rögtön visszajön.)*

DIOCLETIAN. Nem szólt semmit?

ALEXANDER. Semmit, Szent Felség...

DIOCLETIAN. Majd itt próbáld szóra bírni... S ha nem sikerülne!... Mit gondolsz, ha tán Heléna szólana vele!

ALEXANDER. Szent Felség, ha Helénával kibékülne, azt hiszem, nagyon hamar visszazökkenne a rendes, lelki kerékvágásba!

EUSTHENIUS. Majd én előkészítem Helénát...

DIOCLETIAN. Igérj neki mindent!

VALERIA. *(Középről jön sietve.)* Szent Felség! Atyám!

DIOCLETIAN. Mit akarsz, Valeria?

VALERIA. Felséges atyám, nem hágy nyugodni a mai játék. Én vagyok e szörnyű botrány ártatlan szerzője, mert hiszen az előadás az én kívánságomra történt. De azt hiszem, hogy én jóvátehetném... Ha én szólanék Genesiusszal, azt hiszem, hogy a kedvemért eljátszaná holnap vagy holnapután a Kitagadott fiút és akkor úgy lesz minden, mintha semmi sem történt volna.

DIOCLETIAN. Hm! Nem rossz gondolat, Valeria, - de már fölösleges... Nincs itt szörnyű botrány... Ami történt, - nem történt meg, - már egy tanuja sincsen... Kérdezz meg akárkit, tud-e arról, hogy mi történt ma délután! Senki sem tud semmit. Genesiust kigyógyítjuk, - megmentjük, ártalmatlanná tesszük. Jer, Valeria! *(El Valeriával középen.)*

TESTŐR. *(Kinyitja a jobboldali ajtót és bebocsátja Genesiust.)*

GENESIUS. Miért hoztak ide?... Te vagy az, Alexander?...

ALEXANDER. Én vagyok... A barátod!... Legjobb barátod!

GENESIUS. És szeretsz?

ALEXANDER. Minő kérdés! Szeretlek és okosan szeretlek.

GENESIUS. Akkor nem szeretsz... A szeretet rohan, - repül, az okosság félve ballag. Nem járhatnak együtt. Tudod, hogy ki volt okos? A kígyó a paradicsomban.

ALEXANDER. Genesius! Nem ismerek reád.

GENESIUS. Mert levedlettem a bőrömet?! Mit ismertek ti az emberből? Az álarcát. Kevélyen így szóltok: ez haramia, ez céda, ez derék polgár. De rájuk lehell az Isten, lehull a vendégarc és a haramia jó, a céda lány tiszta, a derék polgár cudar gazember! Te sem vagy orvos, bár az a mesterséged. A szemedből látom, hogy betegnek tartasz. Azért nem szóltam hozzád odalenn! Gyűlöltelek a vakságodért... Nem tehetsz róla... Már nem haragszom. És most megmondom neked, Alexander, hogy ma délután ott a színpadon - új élet kezdődött el bennem - amikor fölvettem a szent keresztséget!

ALEXANDER. *(Rémülten.)* Az a kifestett arcú komédiás keresztelt meg a színpadon?

GENESIUS. Te nem tudod, hogy ott mi történt... Nem láttad... Nem láthattad. Csakis én láttam.

ALEXANDER. Láttál? Mit?

GENESIUS. Őt magát. Krisztust.

ALEXANDER. Mit beszélsz?

GENESIUS. Amikor megszólalt a pap és azt kérdezte tőlem: erős és szilárd-e a te hited, egyszerre megrázkódtam, mintha lelkem ki akarta volna törni a testi falakat. És mikor a keresztvíz hűvös csöppjei végigcsorogtak a vállamon, meggörnyedtem, mint a fűszál a harmattól, keserű ajkam megédesedett, álmos tagjaim megkönnyűltek, a szemem héja tüzelt és lüktetett. Szárnysuhogást hallottam és a következő pillanatban egyszerre fölsugárzott előttem Krisztus.

ALEXANDER. Őrültség!

GENESIUS. És nemcsak láttam, - hallottam!

ALEXANDER. Beszélt hozzád?

GENESIUS. Oly tisztán, ahogyan te mostan. Jött felém csöndes mosollyal és így szólott: Megkerült az én elveszett juhom! Megjött az én szerelmes fiam! Átfogta nyakamat, fejem egy pillanatig a mellén pihent! Aztán megcsókolta az ajkamat és eltűnt.

ALEXANDER. *(Szünet után.)* Genesius, sokkal súlyosabb a te bajod, mint gondoltam!

CLAUDIUS EUSTHENIUS. *(Belép.)* Uram, Rufus testőrtiszt félreértette a császári parancsot... Bocsáss meg neki.

GENESIUS. Tiszta szívből, uram. Rufus azt hitte, hogy foglya vagyok a Felségnek, pedig úgy-e bár, csak a vendége vagyok?

CLAUDIUS EUSTHENIUS. Ez a kérdés zavarba hozna, ha nem tudnám, hogy fölzaklatott lelkiállapotod - - Bocsánat, uram, valaki, akit nagyon szeretsz és aki téged nagyon szeret, négyszemközt óhajtana veled szólani... Nyugtalankodik miattad... Talán könnyítesz magadon... Hidd el, uram, hogy Ő Szent Felségétől kezdve lefelé itt mindenki legőszintébb jóakaród.

GENESIUS. Köszönöm. *(Elfordul és leül egy székre. Eusthenius Alexanderrel el jobbra s ugyanonnan rögtön belép Heléna.)*

HELÉNA. Genesius!

GENESIUS. Heléna!

HELÉNA. *(Odaborul eléje és átöleli.)* Szerelmem!

GENESIUS. Heléna! Mirevaló a játék? Lefestettük magunkat. Vége a komédiának.

HELÉNA. Te azt hiszed, hogy játszom - hogy hazudok!

GENESIUS. Miért nem mégy haza? Te nem bántottad meg a felsőbbséget. Téged nem őriznek.

HELÉNA. Én nem mehetek haza nálad nélkül. Én melletted akarok maradni.

GENESIUS. Te is vigyáznál rám. Ápolni akarsz. Te is szeretsz? Te is okosan szeretsz?

HELÉNA. Genesius, miért bántasz? Ha fölhasíthatnám a szívemet - ha olvashatnál benne.

GENESIUS. Olvasok benne. Valaki üzen. Vagy nem igaz? Te magad akartál idejönni?

HELÉNA. Genesius, hallgass meg! Amikor a színpadon kitörtél a szerepedből és más lettél, mint ami voltál: életemben először láttalak szépnek, fiatalnak, diadalmasnak, amilyen még sohasem voltál. Férfinak láttalak, amilyen férfit még sohasem ismertem. Mint a napisten, tüzes szekéren fölrobogtál az égre és magad alatt hagytál mindenkit. Szerettem volna odaomolni a lábadhoz és sírva átölelni a térdeidet. Genesius, én addig a pillanatig nem tudtam, mi az egy férfit szeretni. A legfojtóbb ölelés, a legvéresebb csók nem tudott rá megtanítani. De most megtanultam! Szeretlek, Genesius! Most már csak téged szeretlek! A tied vagyok, csak a tied! Cseléded leszek, ha akarod! Csak a szemeddel ints és én vakon engedelmeskedem! Kutyád leszek, akit agyonverhetsz! Tégy súlyos próbára, én megállom! Az lesz az ételem,

italom, amit te szeretsz, az lesz a gondolatom, amire te tanítasz! Végy el tőlem mindent, csak add vissza magadat. Szeretlek! Szeretlek!

GENESIUS. Késő, Heléna, késő! Kétszer szólt az angyalok harsonája - a búza elvált a konkolytól - te is átlátszó lettél, mint a kristály. A mi útjaink szétválnak, Heléna... Én megyek jobbra, te mégy balra. Ez a rendelés.

HELÉNA. Ki rendelte így? Akihez te hozzáesküdtél - a te új Istened!

GENESIUS. Ő!

HELÉNA. Genesius, nézz rám! Egyedül vagyunk! Ránk ereszkedik a homály, mint egy puha, meleg takaró. Nézd a rózsákat, amelyektől részegültél, szívd a hajam illatát, amelytől szédültél, nézd a ruhát, amelyet egyszer forró ujjaiddal téptél le testemről - a tied - a tied -

GENESIUS. Eredj! Nem kellesz! Útálom a csókodat.

HELÉNA. *(Följajdul.)* Genesius!

GENESIUS. Halottszagúak a rózsák, - sírból jött levegő ez az illat - temetési pompa a te öltözéked - és te vagy a halott - a fehér arcú, pirosajkú, tüzesvérű halott - akinek a csókja fertőz!

HELÉNA. *(Fölsikolt.)* Átkozott legyen a te istened! Életnek irígye, örömnek gyilkosa! Mi más is lehetne az olyan isten, aki istállóban született és aki a keresztfán halt meg!

GENESIUS. Eredj!

HELÉNA. Genesius, nekem nálad nélkül nincs utam - nincs célom! Ha ellöksz magadtól, rosszabb leszek, mint voltam. Esküszöm, hogy az leszek! Fürödni fogok a szennyben, mintha rózsavíz volna! Mindenkié leszek - az egész városé - az utcáé!

GENESIUS. Ez vagy! Ez vagy! Ez voltál! *(Elfordul.)*

HELÉNA. *(Reszketve.)* Te nem tudod, mit cselekszel!... Az én karom a te menekülésed - a csókom a megváltásod. - Te nem tudod, Genesius!... de nálam nélkül...

GENESIUS. Félre tőlem, utca rongya! *(Heléna ijedten menekül.)*

ALEXANDER. *(Besiet ugyanazon az ajtón, pár pillanattal azután, hogy Heléna kiment.)* Genesius, mi történt itt?

GENESIUS. Mit akarsz tőlem! Semmi közöm hozzád! Mit akartok velem? Azt akarjátok, hogy bolond legyek? Mi készül itt körülöttem! Hiába minden fondorkodás! Erős vagyok! Erősebb vagyok mindenkinél!

ALEXANDER. *(Közel megy hozzá.)* Én jót akartam veled! Azt mondod, hogy józan vagy! Hát akkor hallgasd meg, mi a józan igazság. Tudod, mi a keresztény szegénység, szenvedés, szűziesség?! A pogány öregség és a pogány jóllakottság! Megcsömörlöttetek a pávavelőtől, ezért kell a száraz kenyér! Melleteket nyomja a márványpalota s menekültök a sivatagba remetének! Csontjaitok égnek már a sok asszonyi csóktól és ezért kívánjátok a csóktalan asszonyt. De Krisztus nem a Messiás! Nem a Messiás! A Messiás a megváltó - a szabadító, - a világ ura, aki még eljövendő! El fog jönni, amikor a pogány Olimposzt és Krisztus országát betemette a nagy világfelfordulás - elborította a barbár világtenger, amely nemsokára keresztültöri a légiók szuronyos gátjait s elözönli a római világbirodalmat. És a barbár világtengeren mi zsidók vagyunk a szétszórt olajcseppek, amelyek föntúsznak a víz szinén s amelyeket a Messiás majd összegyűjt egy edényben, hogy abból újra megszentelje a világot.

GENESIUS. Bolond ember! Mi nem test szerint vagyunk, hanem lélek szerint A testnek bölcsessége halál, a léleknek bölcsessége örök élet! Mi rajtunk nem fog sem a tűz, sem a víz, sem a fegyver, sem a rosszaság! Krisztus országa nem veszhet el soha!

ALEXANDER. Menj, amerre tetszik! Én végeztem veled! *(El középen.)*

(Egy óriási termetű poroszló jön be két szolgával, akik égő lámpákat hoznak és azokat elhelyezik.)

GENESIUS. Uram!

POROSZLÓ. Nincs dolgom veled! *(Kimegy jobbra, a szolgákkal, akik bebocsátják Eustheniust, Helénát, Liíviát, Sabinát, Theodort, első, második, harmadik színészt.)*

GENESIUS. Theodor, Livia - Sabina - mind - mind - itt vagytok!

THEODOR. Jó éjszakát mondunk neked, Genesius...

LIVIA. Hallottuk, hogy játék után rosszul lettél -

SABINA. Hogy gondos ápolásra szorulsz!

GENESIUS. Játék után lettem rosszul - így hallottátok? És mi történt játék alatt?

ELSŐ SZÍNÉSZ. Semmi sem történt, Mester. Az előadás kitünően ment. Ő Szent Felsége legmagasabb megelégedését fejezte ki s külön jutalomban részeltetett bennünket...

GENESIUS. Csakugyan így volt ez, Theodor?

THEODOR. Oh Mester, engedd, hogy megcsókoljam a kezedet s megköszönjem a sok jót, amit velem tettél...

GENESIUS. Fiúk, mi végigjátsztuk ma délután a darabot?...

ELSŐ SZÍNÉSZ. Végig, - az utolsó betűig. Úgyebár?

MIND. Hogyne! Hogyne!

GENESIUS. *(Miután fájdalmasan végig nézett rajtuk.)* Akkor hát Isten áldjon benneteket!

MIND. Ég veled! *(Mind elmennek, utolsónak Heléna.)*

EUSTHENIUS. *(Utánuk akar menni.)*

GENESIUS. Uram!

EUSTHENIUS. Kívánsz valamit?

GENESIUS. Csak egy szót! Mit jelent ez? A színészeim semmit sem tudnak arról, ami történt?

EUSTHENIUS. Akik nézők voltak, azok sem tudnak semmit. Mert nem történt semmi. És hogyha te azt hiszed, hogy történt valami, nem lesz reá egyetlen tanud sem... Aemilius Victor és a többiek szintén nem tudnak semmit. Velük sem történt semmi. Ne ijedj meg, uram, mi csak a javadat akarjuk!... *(A középajtó megnyílik s megjelenik Valeria.)* Itt a fenséges császári hercegnő, akinek egy kérése van hozzád. Tedd meg, a saját jóvoltod érdekében! *(A hercegnő előtt mélyen bókol s jobbra el.)*

VALERIA. *(Egészen közel jön Genesiushoz.)*

GENESIUS. *(Álmélkodva.)* Hercegnő!

VALERIA. Vigyázz! Halkan beszélj! Hátha minden ajtó mögött áll egy hallgatózó! Azt akarják, hogy én is megszorítsam a kötelet a nyakadon. Ne félj! Bocsáss meg nekem, Genesius - én nagyot vétettem ellened!

GENESIUS. Igazad volt! Silány komédiás voltam, aki félt a császártól! Minek álltam ki a színpadra!

VALERIA. Ne mondd ezt! Enélkül nem történt volna meg a csoda! A csoda, amelyet vártam! Amely engem fölemelt. Amely visszaadta a hitemet.

GENESIUS. A hitedet?!

VALERIA. Krisztusnak gyönge, nyomorult szolgálója voltam. Pereltem az Úrral, hogy nem szeret igazán, hogy nem akarja magát megmutatni. Látni akartam őt, olyan csoda tükrében, amilyenről a szent könyvek szólanak. És amikor a színjáték elkezdődött, amelyet meggátolni nem volt erőm, összetaposott féreg volt az én hitem. Hát Isten az, aki ilyen csúfot enged magával tenni? Mindent gyűlöltem: Istent, a világot, téged, magamat s csak az járt az eszemben, bár inkább fekete mákvirág nedvét ittam volna, hogy ne látnám ezt a gyalázatot! Oh, én szegény lelkű, gyöngehitű, én Krisztusnak érdemetlen cselédje! Már akkor a színpadon szárnyát lendítette a csoda - és megtörtént a hihetetlen, valóra vált a lehetetlen - tündöklő glóriával szállt föl a hófehér galamb!... Reszkettem a boldogságtól! Nekem, a bűnösnek, a kételkedőnek, az érdemetlennek megmutatta magát az Isten! És te benned, Genesius! Te benned!

GENESIUS. Hercegnő, - én - én boldog vagyok!

VALERIA. És nem félsz? Nem remegsz?

GENESIUS. Mitől? Kitől?

VALERIA. A császártól?

GENESIUS. Megölnek?

VALERIA. Félsz a haláltól?

GENESIUS. A haláltól?!.. Az az örök élet kapuja.

VALERIA. Hátha kínpadra visznek! Ha égő parázsra állítanak...

GENESIUS. Azt fogom hinni, hogy rózsákon járok.

VALERIA. *(Rémülten.)* Genesius! Ez rettentő!

GENESIUS. Mi lehet rettentő, ha ő velem van! És mi lehet kedves, ha ő nincs mellettem!...

VALERIA. Genesius! Neked nem lesz semmi bajod. A császár nem akarja, hogy hozzád nyúljanak. Egyebet akar megölni... Nem érted?!

GENESIUS. Hát ez az? Ez az?

VALERIA. Halkabban, az istenért, halkabban!

GENESIUS. A császár a csodát akarja megölni! Hát ölje meg, ha tudja!

VALERIA. *(Kis szünet után.)* Még csak egyet akarok mondani. Nem mondtam volna meg neked soha, de ez a végső búcsú perce és nem lehet bűn, ha bevallom. Szeretlek, Genesius. Szerettelek az első pillanattól fogva, hogy szenvedni láttalak a színpadon. És hálát adok a Krisztusnak, hogy most már nincs fulánkja e szerelemnek s már ezentúl fájdalom nélkül gondolhatok reád.

GENESIUS. Hercegnő!.. Valeria! Valeria! *(Átölelik egymást.)*

VALERIA. Mi viszontlátjuk egymást... Isten veled!

GENESIUS. Isten veled! *(Valeria középen el.)*

GENESIUS. *(Egyedül; Valeria után néz hosszan, míg csak el nem tűnt a hercegnő. Aztán megfordul, a szemét dörzsöli, mintha látomása lett volna. Hallgatózik, de semmi neszt nem hall. Leül jobboldalt egy székbe, két tenyerébe hajtva fejét. Egyszerre nyílik a baloldali ajtó, a zajra Genesius megfordul a széken, megismeri a császárt, felugrik és mélyen meghajol.)*

DIOCLETIAN. Én vagyok!

GENESIUS. Felség!

DIOCLETIAN. Nyugodtnak látszol... Magadhoz tértél? Tisztában vagy azzal, hogy mit tettél?

GENESIUS. Bocsáss meg, Felség! Te jó voltál hozzám és jót akartál velem, - sajnálom, hogy meghaladta erőmet, amit kívántál tőlem... Büntess meg, amiért oly mélyen megbántottalak.

DIOCLETIAN. Ez okosan hangzik, pedig tudom, hogy veled nem lehet okosan beszélni... Már mindenki megpróbálta... A hercegnő is, aki pedig azt hitte, hogy az ő kérését nem fogod megtagadni... Csakugyan azt mondtad neki, hogy soha többé nem lépsz a színpadra?

GENESIUS. Így van, Felség.

DIOCLETIAN. Hát mihez akarsz fogni?

GENESIUS. Még nem tudom, Felség.

DIOCLETIAN. Talán inkább elmennél Nikomédiából - vidékre.

GENESIUS. Elmennék -

DIOCLETIAN. Heléna szívesen megy veled bárhova -

GENESIUS. Heléna!

DIOCLETIAN. Egy szép és kellemes falusi birtokon gazdálkodni nem utolsó dolog - Nekem is egyetlen vágyam. Hálásabb, mint uralkodni... Adok neked egy falusi birtokot, ahova bármikor beköltözhetel.

GENESIUS. Helénával, úgyebár, Felség?

DIOCLETIAN. Helénával.

GENESIUS. Köszönöm, Felség. És e nagy jóság és kegyesség fejében mit kívánsz tőlem, Felség?

DIOCLETIAN. Holnap reggel, a leányom esküvője előtt, nagy ünnepi áldozat lesz az udvarnál, Jupiter tiszteletére. Mindenki részt fog venni benne, aki jelen volt a mai játékon. Kivétel nélkül mindenki.

GENESIUS. Én nem fogok benne részt venni, Felség.

DIOCLETIAN. Én akarom!

GENESIUS. Nem, Felség, én leléptem a színpadról és nem játszom többé - sem az udvarnak, sem a népnek.

DIOCLETIAN. Kényszeríteni fogunk.

GENESIUS. Ha odahurcoltatsz a házasságtörő és vérfertőző Isten oltárához - odakiáltom az egész világnak, hogy Jézus Krisztus az én Istenem.

DIOCLETIAN. *(Szünet után.)* Genesius, te színész vagy, - művész, aki nem tud az érzelmeinek parancsolni, - s akinek indulatai nem tűrik a fegyelmet... Én ezt is meg akarom érteni... Fölmentelek attól, hogy a holnapi ünnepen áldozzál... Én behúnyom a szememet és nem látok

- nem akarok látni... Csak egyet kívánok tőled: esküdj meg nekem a te Istenedre, akiben hiszel, hogy arról, ami itt ma délután történt, soha szót nem ejtesz...

GENESIUS. Nem esküszöm!

DIOCLETIAN. Nem esküszöl?

GENESIUS. Nem! Én nem temetője, hanem temploma vagyok az Úr igazságának. Nem titkot őrzök, hitet hirdetek. Ha ezer nyelvem volna, ezer nyelvvel ujjonganám bele a világba! És ha kilépek az utcára, az első járókelőnek, akit érek, odakiáltom, hogy Krisztus csodát tett velem!

DIOCLETIAN. Aljas komédiás, most is közönség kell neked!

GENESIUS. Tépesd ki a nyelvemet, tüzes harapófogóval, akkor csak a vérem fog beszélni!

DIOCLETIAN. Őrjöngő! Húsz esztendeje ülök a világ trónján... Uralkodásom nyitott könyv, se rosszaságot, se kegyetlenséget nem olvashat ki abból senki... Nemrégiben egy százados állt a trónom előtt - ugyanebben a teremben - egy felfuvalkodott, kevély keresztény, aki sértegetett és én kegyelmet adtam neki. Visszaküldtem a légiókhoz. De te gőgösebb vagy, mint Pollio volt. Vigyázz magadra, vakmerő, - ha én egyszer magamhoz intem a hóhért, azt, aki mesterségében legtanultabb -

GENESIUS. Én sem vagyok rosszabb, mint Krisztusnak más szolgája... Nem félek!

DIOCLETIAN. Ezt sokan mondták, akik aztán mégis megijedtek a kínpadtól...

GENESIUS. Krisztus kínpadjához odakötöztethetsz, de Jupiter oltárához nem hurcoltathatsz.

DIOCLETIAN. Meghalsz!

GENESIUS. Ez az egyetlen, amit velem tehetsz!

DIOCLETIAN. Lassú halállal fogsz meghalni!

GENESIUS. De végül Krisztussal egyesülök. Ha meghalok, a Krisztus csodája széjjelsugárzik egész Nikomédiában, - az egész birodalomban! Mert a csoda gyorsan jár és ragad, mint a járvány! A széllel terjed és beszívódik a levegővel! Szájról-szájra száll s az ingadozók megerősödnek, a kishitűek fölbátorodnak, a hitetlenek megdöbbennek! És ettől rettegsz te! Nem én félek a haláltól, - te félsz az én halálomtól! Pedig hiába félsz, hiába rettegsz! Meg kell tenned, amitől írtózol és minden hatalmaddal sem tudod véghezvinni, amit akarsz.

DIOCLETIAN. Azt hiszed, hogy erős vagy, mert a magad életével talán leszámoltál. Van itt más is, akit elfogtunk a palotában, - akit a szemed láttára feszíttetek a kínpadra, - ha meg nem esküszöl nekem!

GENESIUS. Crispus!

DIOCLETIAN. Végig fogod nézni halálos kínjait...

GENESIUS. Tedd meg!

DIOCLETIAN. Ha nem esküszöl, kihurcoltatok a börtönből minden keresztényt - akik tudni fogják, hogy te miattad szenvednek!

GENESIUS. Ha keresztények, tudni fogják, hogy Krisztusért szenvednek, aki megigérte nekik az örök életet.

DIOCLETIAN. Ha nem esküszöl, akkor én Jupiterre fogadom, aki nekem istenem és pártfogóm, hogy feltöretem a keresztény templomokat, tűzre hányatom a szent iratokat, felszántatom a keresztény temetőket, s ha eddig tudósokkal és bölcsekkel irtottam a keresztény rákfenét, ezentúl kínzókkal és hóhérokkal fogom irtani!

GENESIUS. Ez Krisztus dolga meg a tiéd! Ki láthat bele az ő tervébe? Ki ösmerheti az ő szándékait? Hátha te a dühöddel és a vérszomjaddal csak őt szolgálod, mint én a hitemmel és a szeretetemmel! Te a keresztények százaival, ezreivel, millióival akarsz megküzdeni! De hiszen egy kereszténnyel sem birsz, egyetlenegy keresztény ellen is kevés minden hatalmad, mert abban az egy, nyomorult, kicsinyke lélekben is a nagy, a fölséges, a győzhetetlen Krisztus az, aki ellen harcolsz, és én mondom neked, hogy hiába harcolsz, hiába, hiába, hiába!

DIOCLETIAN. Majd a kínpadon beszélhetsz tovább! *(El.)*

GENESIUS. *(Egyedül; letérdepel, mint egy gyermek és imádkozik.)*

Áldott légy, Uram, ki engem érdemetlent
Szolgáddá fogadtál;
Áldott légy, Uram, ki engem csókoddal
Fiadnak ismertél.
Mennyei uram, te láttad az én lelkem nehéz sebeit,
Nem engedted, hogy üszkösödjenek,
De akartad, hogy gyógyulva gyógyuljanak.
Életnek zöld fája, tudatlanok bölcsessége, szerelmes királyom,
Az igazság és a hit öltözetében állok te előtted.
Leteszem kicsiny életemet nagy igazságodért!
A te véredtől ittasuljak, fényességedtől káprázzak,
Jóságodtól puhuljak, tisztaságodtól ragyogjak.
Téged dicsérjen ajkam, téged zengjen a szívem,
Ahol tanuságot kell tennem rólad,
Ki mezítelenül függöttél a keresztfán -

POROSZLÓ. *(Belép.)* Genesius, jer velem!

GENESIUS. Készen vagyok! *(Keresztet vet és kimegy középen, ahol katonák állanak égő fáklyákkal.)*

- VÉGE. -